

A
HIPPOKRATESI CORPUS
DERMATOLOGIAJA

IRTA:

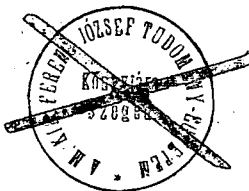
Dr. HORNYÁNSZKY KÁROLY

GYAKORNÓK, A SZEGEDI M. KIR. FERENCZ JÓZSEF TU-
DOMÁNYEGYETEMI BŐR- ÉS NEMIKÓRTANI KLINIKÁN.

SZEGED, 1927.

IRODALOM:

- É. Littré:* Oeuvres complètes d'Hippocrate, traduction nouvelle avec le texte grec en regard. Paris, 1839—1861. (10 köt.)
- Dr. Robert Fuchs:* Hippokrates Sämmtliche Werke. München, 1895—1900. (3 köt.)
- Car. Gottl. Kühn:* Opera omnia Claudii Galeni. Leipzig, 1821—1833. (22 köt.)
- Hornyánszky Gyula:* A görög felvilágosodás tudománya. Hippokrates. Budapest, 1910.

50283

FUCHS RÓBERT, a hippokratesi Corpus német fordítója említi munkájában, hogy kívánatos volna a Corpus-ban említett *bőrbetegségek*, sebek és daganatok alapos feldolgozása. És valóban, ha végigtekintünk a hippokratesi irodalom hatalmas könyvtárán, meggyőződhetünk, hogy ámbár a Gyűjtemény kulturtörténeti, philológiai és orvosi szempontból is több tekintetben a legnagyobb részletességgel fel van dolgozva, dermatológiai feldolgozás terén hiány mutatkozik. Hiába kérdezzük, hogy milyen is volt a „hippokratesi“ dermatológia, kielégítő feleletet a tudomány mai megszokott részletességével nem kapunk. Ezen dolgozatommal megkísérlem, hogy egy rövid összefoglaló képet, egy synopsis-t nyújtsak a „hippokratesi“ dermatológiáról.

*

*

*

A dermatológia történetének kezdetét, hasonlóan a többi orvostudományéhoz, a babonák világában, a mythosok mystikus félhomályában ismerjük meg. Az első lépés, amikor szakít az orvosi gyakorlat és elmélet a babonával és a természetfeletti helyett a természetes magyarázatot keresi, s így igyekszik az orvosi tudást természettudományi alapokra helyezni, összesik a görög nép általános culturájának fejlődésével. Ez a cultura a Kr. e. VI. század elején indul virágzásnak az ázsiai tengerparton ión talajon és ión nyelven, feltartóztatlanul halad tovább, hogy a Kr. e. V. század második felében főleg athéni kibontakozásában olyat alkosson, amelyben a mai modern tudomány és művészet is végső eredetét tiszteli. A görög cultura ezen utóbbi néhány évtizedes virágzásában ott látjuk tündökölni SOKRATES bölcsészetét, a tragikus költő EURIPIDES és a comoedia író ARISTOPHANES művészetét, a történetíró THUKY-

DIDES elbeszéléseit és Kos szigetén az „egészség atyjának“, *Hippokratesnek* tudományát.

Ámbár manapság is közöttünk él HIPPOKRATES szelleme és orvostudománya, életéről vajmi keveset tudunk. Kr. e. 460-ban született Kos szigetén, mint a híres ASKLEPIADAI nemzetség egyik sarja. Első orvosi nevelését atyjától kapta, amint ez abban az időben szokásos apáról fiúra átszálló hagyomány volt. Egész életén át Észak-Görögország különböző vidékein vándorolva írt, tanított és praktizált. Meghalt Larissában mint éltés ember Kr. e. 377-ben. Ez a pár sor az, amit HIPPOKRATES életéről tudunk; hátramaradt azonban neve alatt egy csomó orvosi és sophista irat, amelyek közül azonban egyet sem lehet teljes határozottsággal HIPPOKRATES személyes művének tulajdonítani. Több iskolának (kosi, knidosi) szellemi termékeivel találkozunk itt, melyeket a kosi nagymester közös neve alatt gyűjtöttek össze, (ezért: *Corpus Hippocraticum*), melyekből azután az egész középkor élőködött s amiből a mai modern orvostudomány is kifejlődött.

Ha a HIPPOKRATES neve alatt összefoglalt iratok közt lapozgatunk, első, ami feltűnik és meglep, hogy különböző című és tartalmú orvosi könyvek váltakoznak egymással. Találunk anatómiai, kórtani, belgyógyászati, sebészeti, nőgyógyászati, szemészeti stb. könyveket, szóval e korszak orvostudománya már egy magasabbrendű *specialisáltságot* mutat. Bőrgyógyászati könyvet azonban hiába keresünk. Bármennyire gazdag is a hippokratesi iratok dermatologiai terminológiája és bármennyire a közvetlen vizsgálódás és kezelés kóros állapotaként tűnnek is fel a bőrbetegségek, a bőrgyógyászat önálló tudománnyá nem rendszereződött. Ezen azonban ne csodálkozunk, mert évezredek kellettek ahhoz, míg végre most azt mondhatjuk, hogy a dermatologia specialis művelésének pár évtizedes a története. Az első dermatologiai könyv a XVI. század második felében jelenik meg¹⁾ és annak tudományát Magyarországon a múlt század első felében még a belgyógyászat körén belül látjuk, míglen csak a múlt század második felében indul meg szakszerű művelése. Ezek a tények, de miben keressük en-

¹⁾ Hieronymus Mercurialis előadásai nyomán „De morbis cutaneis“ címmel 1576-ban.

nek a magyarázatát? A hippokratesi iratokból megismerjük már a mai tudomány által is kétségtelenné vált azon megállapítást, hogy a bőrbetegségek nagy része nem helyi megbetegedés, hanem a belgyógyászati betegségeknek egyik fajtájú megnyilvánulása. Ezen felfogás magyarázatául a Gyűjtemény *humoralis elmélete* szolgál,²⁾ amely szerint *a bőrbetegségek nem egyebek, mint a nedveknek, illetőleg azok keveredéséből keletkező kóros anyagoknak a bőrön való kiválása, „apostasisa”*. Ilyen alapon tehát érthető, hogy e korszak más betegségekkel és pedig elsősorban belgyógyászatiakkal együtt tárgyalta a bőrbetegségeket, mint „nem önálló” betegségeket. Körülbelül ezen magyarázatot fogadhatjuk el a mai dermatologia késői kialakulására is. A „négy cardinalis nedv” elválkozásának elmélete, mint minden betegségnek s így a bőrbetegségeknek is végső okai, módosításokkal ugyan, de több mint kétévezreden keresztül uralkodott. És noha a XVIII. század folyamán megjelentek már a dermatologia speciális művelőinek előfutárjai, a lökést a szakdermatologia állandósulásához csak *Hebra* fellépése adta meg a XIX. század közepén azáltal, hogy eldobva minden humoralis elméletet, a *bőrbetegségeket az organismustól független, önálló, „idiopathias” betegségeknek fogta fel*. Lokalizáló elmélete — ámbár túlzásnak bizonyult — megteremtette a dermatológiának oly intensiv specialis művelését, hogy rövid pár évtized alatt az anatómiai, majd pathologiai irányon keresztül kialakult azon mai modern dermatologia, mely végeredményben ismét a humoralpathológiához tért vissza. A különbség csak az, hogy más értelmezéssel, a modern tudomány felkészültségével és hogy a humoralis elméletet manapság hormonológiának, serológiának, anyagcserezavarának stb. nevezzük.

²⁾ A *hippokratesi nedvelmélet* szerint a betegségek a test nedveiből, azoknak keveredéséből (krasisából), illetve a szervezetben levő egyensúlyi állapotának, harmóniájának megváltozásából keletkeznek. Ezen elmélet a Corpus-ban még nem mutat megállapodottságot. Itt még csak egy-két és legfeljebb négy nedvről van szó és csak Hippokrates után alakult ki a test négy alapnedvének (vér, nyálka, sárga epe, fekete epe) elmélete. Tévedés tehát az egész nedvelméletet Hippokrates személyes tanának tulajdonítani, mint ahogy ez manapság, de már az ókorban is szokásos volt. Galenos is mint hippokratesi tant ajánlja a négy nedvelméletet az orvostudomány számára.

Hogy azonban a hippokratesi orvostudománynak is mennyire meg volt a tendenciája a bőrbetegségeket a szemmel látható és ily módon közvetlen vizsgálódásnak alávethető elváltozásai miatt a többi betegségektől elkülöníteni, mutatja „az orvos mesterségéről“ (*περι τέχνης*) írott könyvben található utasítás. Ebben a betegségek diagnostikus és therapeutikus szempontból két nagy csoportra oszlanak: nem látható, a test belsejében lévő betegségekre („ezek vannak nagyobb számmal“) és látható, a bőrön levő betegségekre. „A bőrön levő elszíneződéseket (*χρoιή*) és kiemelkedéseket (*οἰδημα*)“ az orvosnak „jobban kell ismernie . . . Ezek láthatók és tapinthatók s így azok szilárdsága, nedvessége, hideg vagy meleg volta érzékelhető, az orvos tehát jobban meggyőződhetik ezen különböző tulajdonságokból a bőrbetegségek természetéről. Ép ezért a gyógyításban hibának nem szabad történnie, nem mintha ezek könnyű betegségek volnának, hanem mert láthatók“. (VI. 16.)³⁾ A mai bőrgyógyász szemében ezen kijelentések már naivul hangzanának, mert tudjuk, hogy a bőrön levő elváltozásoknak látása és tapintással való érzékelése még mennyire nem feltételezi a határozott diagnosis felállítását és a legjobb kezelést. Nem így azonban az ókorban, ahol, amint alább meggyőződhetünk, bőrbetegségeiket jelző terminusaik nem annyira körképeket, mint inkább a külső megjelenést, a mai alapelváltozásokat tüntették fel. Annak a felismerését pedig, hogy a bőr foltos elváltozásairól, göbcséiről, hólyagjairól stb. van-e szó, a görög orvosíró joggal megkívánhatta többi orvostársaitól.

Mielőtt ezen bőrelváltozásokkal és terminusaikkal foglalkoznék, nézzük először, hogy mi volt a hippokratesi orvosok felfogása magáról a bőrrel, annak különböző életmegnyilvánulásairól.

*

A bőr (*δέρμα, επιδερμίς, χρωμα, χρoιή*)⁴⁾ származásáról

³⁾ A görög szövegre való utalásnál, illetőleg annak idézésénél a *Littré* editiójában megjelentet (1839—1861) használok. A római szám a kötetet, az arabszám az oldalt jelenti.

⁴⁾ A bőrre leggyakrabban a *derma* szót használták. Beszéltek az ókor orvosai *epidermisről* is, ami alatt általában a bőrfelülete értendő. A *chroma* és *chroie* szintén bőrt jelentett, átvitt értelemben a bőrszínét értették alattuk, míg a mai tudomány a *chroma* szót csakis szín (festék) értelemben használja.

szóló leírások, miként az egész hippokratesi embryologia, a kor böleselkedő: alapelemes, humoralis magyarázataival naiv, különös elméleteket tárnak elénk. A testben keringő meleg vér a felületre jutva lehül, megkeményedik, ily módon a megtermékenyített petéből keletkező hólyagot egy vékony bőrhártya borítja, ami mindjobban kiszélesedve, végül bőrré lesz („izmokról“ c. könyv).

Anatomiájáról a bőrnek, minthogy elsősorban ennek csak histológiájáról lehet szó, mondhatni semmit sem nyújt a Corpus. Olvasunk ugyan kemény, érdes és puha, finom bőrű emberekről, kövérek feszes — és soványok ráncos bőréről (*ρινωδης*).⁵⁾ Az „epidemiák könyvei“-nek írója még az emlő lógó vagy álló voltát is a bőr ráncos, illetőleg feszes tulajdonságával okolja meg. (V. 298.)

Többet találunk a bőr különböző *életjelenségének* megnyilvánulásáról. Már a hippokratikusok a testet fedő bőrben nemcsak egy egyszerű védőréteget láttak, hanem olyan szerepet is tulajdonítottak neki, amely összeköttetést tart fenn a külvilág és a szervezet belseje közt. A „nedvek“ írója, miután a bőrön történő kezelési módoknak egy sereg fajtáját felsorolja, végezetül ezt mondja: „Ezek a külsőleg használt gyógyszerek ép úgy hatással vannak a belső szervekre, mint ahogy a belsőleg alkalmazott gyógyszereknek a bőrre is van hatásuk“. (V. 490.) Ezen felfogás járulhatott hozzá azon helyes therapiás eljáráshoz, mellyel a bőrbetegségek egy nagy részét nemcsak lemosásokkal, borogatásokkal és kenésekkel, hanem a beteg alapos átpurgálásával is gyógyították. Hiszem, hogy gyakran nem minden eredmény nélkül purgáltak.

A bőr *izzadásának* (*ἰδρώς*) fokozódása lázasoknál és tüdőbajosoknál ismeretes volt. A nap melege által kiváltott izzadás elpárolgásáról a „levegőről, vízről, helyekről“ értekező könyv elmélkedik. (II. 32.)

A *bőrszín* megváltozásával vagy a bőrön keletkező különböző foltos elszíneződésekkel kapcsolatban említéseket találunk ezen színváltozásnak az *erek állapotától* függő v. pedig *pigmentációs* eredetéről. A bőrnek pirosas vagy halvány színe a

⁵⁾ A *riknodes* elnevezés a görög orvosi terminológiában a libabőrt is (cutis anserina) jelentette (hidegrázással kapcsolatban [V. 296.]).

szív, illetőleg az erek állapotától függ: „ha a szív nyitva tartja az ereket, úgy a bőr pirosas, szép, áttetsző, ha összehúzza, akkor halvány, fakó színű“. (IX. 196.) A pirosas hyperaemiás színre az *έρυθημα* (*έρυθαινειν* v. *ερυθραίνειν* = pirossá tenni) és *έρυθος* elnevezéseket találjuk leggyakrabban; intenzívebb, különösen gyulladáshoz pirosságra azonban inkább a *υπόπυρρος*-t és *εξέρυθρος*-t. Míg ezek a nagyobb terjedelmű piros elszíneződéseket jelentették, a kis vörös foltokat *φώς*-nak mondták. Ezen elnevezésekkel kapcsolatban azután olvasunk úgy a gyulladáshoz pirosságról, mint a napfény, a meleg által kiváltott v. „az ok nélkül“ keletkező erythemákról. Az „epidemiák“ könyvében a psychicus úton létrejött bőrszín megváltozásáról olvassuk, hogy „az arcszín visszaszerzése és a nedvkeringés előállítása végett törekednünk kell hirtelen haragot, jókedvet, féltelmet és ehhez hasonlókat kelteni“. (V. 126.)

πελιός a bőrnek fakó, halvány színét; emellett azonban még a cyanosisos elszíneződéseket is jelentette. *πελιή νόσος*-nak hívták pl. a hippokratikusok a vitiumos betegségek azon alakját, ahol a nehézlégzés mellett a bőr és ajkak *pelios*-os, vagyis livid elszíneződése a jellegzetes. A halál után a test mélyebb részein keletkező livid foltok szintén pelios-os foltok voltak. A már feketés kékszímbe átmenő cyanosisosokat azonban *melas*-nak mondták. — Ma *peliosis* alatt bőrvérzést értünk.

Ami a pigmentképződés módját illeti, azt a hippokratési pathológiát képviselő humoralelmélet megvilágításában látjuk, még pedig oly módon, hogy a testnedvből kiváló festékanyagok lerakódnak a bőrben s így lesz egyeseknek fehér, barna v. fekete a bőriük. Azon leírások, melyek az egyes népfajoknak bőrszín-eltéréseit azok egyéb testi és lelki tulajdonságaival veti egybe, egész ethnologiai anthropológiát teremtett meg a régi orvostudományban. Minket ebből most csak a bőr és hajszín különbözősége érdekel. „Nedves, meleg klímájú helyeken fekete bőriük és hajúak az emberek . . . Száraz, meleg vidékeken barna bőriük“. (II. 86—88.) „A skythák bőre a hidegtől vöröses és rezes színű“. stb. Ugyanazon egyéneknél is változik a bőrszín az évszakokkal és életkorral. A pigmentációs elváltozásoknak foltos alakjai közül ismerték a *szeplőt*, az *έφηλις*-t (*έκ* és *ηλιος* = ami a nap hatására kijön) és az *άλφός*-t, a mai *vitiligot*. — Itt emlékezem rögtön meg a *λευκη*-ről, mely noha bőrelvál-

tozásban megnyilvánuló betegséget jelentett a hippokratesi korban, kérdéses, hogy e név alatt értett bántalom pusztán a bőr achromiájának fogható-e fel. GALENOS ugyanis a *leukét* a bőr fehérségének írja le. A Corpus leírást nem ad a leukéről és mint-hogy más bőrbetegségekkel említve mint súlyos, egyenesen a legrosszabb indulatú betegségként hozza fel, azt hiszem kizárhatjuk a leukodermával való egyezését. Inkább gondolhatunk tehát sápadtsággal járó belső betegségekre (mint pl. leukaemiára, anaemia perniciosára stb.). A múlt században a leuke terminus használatos volt a lepra fehérfoltos alakjaira. FUCHS is a lepra maculosával azonosítja a hippokratesi iratokban előforduló leukét, azonban ezen megállapítását minden számottevő megokolás nélkül teszi.

A bőrszínnek *betegségek*nél történő megváltozását is figyelembe vették a hippokratesi orvosok. A sárga bőrt a májbetegségnek, a feketezöldes bőrszínt a lép betegségének tulajdonították és a nehezen gyógyuló sebeknél az egész köztakaró fehéres fakó színét figyelték meg. Megfigyeléseikkel azonban még tovább mentek, mert a görög orvosnak, hogy a beteg állapotáról tudásának megfelelő képet alkothasson, nem került el úgyszólván semmisen a figyelmét. A betegágynál diagnosztikus és prognosztikus megállapításához figyelembe vették a bőr és haj színét, a bőr száraz v. nedves voltát. Következtetéseket vontak le a fekete v. vörös, síma v. göndör hajból, a kopaszságból stb., úgyhogy ezen túlzásaik, már az ily eseteket jellemző tévelygésekhez vezettek.

Sorakoztassuk fel azonban most a Corpusban előforduló egyes *dermatologiai terminusokat* és vizsgálgassuk, hogy ugyanazon terminusok alatt mit értett Hippokrates korának orvostudománya és mit a mai tudomány.

*

Exanthema (ἐξάνθημα vagy ἐξάνθισμα) szószerint kivi-rágzást jelent. Mint ahogy jelenleg, az ókorban is általános volt használata. Az ἐξάνθηματα ἐλκώδεια pl. általában sebes kiütéseket jelentett. Minden általánosság mellett azonban a hippokratikusok inkább az urticás elváltozásokat írják le e név alatt. A legnagyobb számmal ugyanis az exanthemának nevezett bőrbetegségek közül a gyomorrontással, hasmenéssel kapcsolat-

ban keletkező, szúnyogcsípéshez hasonló, piros, viszkető, pár nap alatt elmúló bőrleírásokat találjuk, amely leírásokból pedig kétségtelen, hogy a mai urticákról van szó.

Az exanthemához hasonló értelmű szó volt az ókorban — tehát szintén kiütést jelentett — a ma már nem ismeretes *ἐκρηγμα*. Corpusban előfordulásának olvasása ugyan bizonytalan és egyesek *ἐκτριμμα*-t javítottak a szövegbe, ami lehorzsolást, hámfoszlást jelent.

A *psora*-t (*ψώρα* = rüh, viszketegség; a latinok [CELSUS, PLINIUS] *scabiese*), amely mint *psoriasis* ma már kizárólag egy betegségtypus jelzésére szorítkozik, a hippokratikusok általános értelemben használták. *ψάω* = vakarok, horzsolok igéből származik és főképp a chronicus jellegű, viszketegséggel és excoriatiokkal járó bőrbántalmakat jelentette. Annyira általános volt azonban a használata, hogy még nem bőrbetegségeket is soroltak e név alá. A húgyhólyag és a szemhély psorájánál pl. nyilván cystitis, illetőleg conjunctivitis betegségekről van szó. Az oly psorákat, melyeknél v. a viszketés v. a vakarási nyomok hiányoztak, *ἀποψωρωδης*-nek = *psoraszerű betegség*nek mondták.

A nagy történelmi múltú *λέπρα* és az érdekes értelmi metamorphosison áment *λοπός* (a mai *lupus*) hasonló értelmű terminusok voltak. Mindkét műszó a *λέπειν*, hámlani igéből ered. Maga az ige is gyakrabban előfordul, így többek közt azon megfigyelésnél, hogy „meleg vízben való fürdés után hámlik (*λέπεται*) a test”. A lepra és lopos ezen etymológiájából már is tisztában lehetünk azzal, hogy itt távolról sem ezen orvosi nevek mai betegségeivel, hanem általában olyan bőrbántalmakkal találkozunk, amelyek hámlással járnak. — A *lepra* ugyan mint idősült fertőző betegség, mondhatni egyidős az emberiséggel. Egyiptomban való elterjedése ősidőktől ismeretes; innen hurcolták be Görögországba, majd Itáliába (mint *morbus elephas*), ahonnan később elárasztotta egész Európát. Könyvünk egyes helyeiről is feltehető, ha nem is bizonyossággal, hogy a mai leprával találkozunk. — A lepra alatt azonban, mint már láttuk, a hippokratikusok mást értettek. Általánosságban alkalmazták a legkülönbözőbb kiütéssel, infiltrációval, hámlással, néha nedvedzéssel és erős viszketéssel járó bőrbántalmakra. E név alá tartoztak tehát az ekzemák, dermatitisek, prurigok és talán még

egy egész csoportja a kórképeknek (mint pl. psoriasis, ichthyosis stb.). A leírások többnyire mint nem súlyos bántalmat említik. Egy helyen egyenesen azt olvassuk, hogy „nem annyira betegség, inkább eltorzítás“. Gyerekeknél is előfordul, néha lassan terjedve, hosszú időn át fejlődik, máskor hirtelen lepi el nagy területen a testet. GALENOS commentárjában a leprát bőrkeményedéssel és viszketéssel járó kiütésnek tartja, ami pikkelyképződéssel jár és néha a bőrfelület nagyobb részét borítja. „A lepra ha nedvedzik, hasznos lehet a szervezetre“. Ezen furcsán hangzó nézet megfejtéséhez a hippokratesi humorálmélet szolgál magyarázatul. A testben keringő kóros nedvek kijutva a bőrfelületre, megszabadítják a beteget belső bajaitól. Minden hasznosság mellett azonban fontos a kezelés. Főgyógyszer a vízben oldott mész és meleg lemosás. Az ecetes borogatás különösen *körömlépránál* (*ὄνυξ λεπρός*) jó. Legkönnyebb a gyógyítás fiataloknál vagy kezdeti stadiumban. Az epidemiák 5. könyve szerint egy athéni polgárnak a bőre olyan volt, mintha leprás lenne: erősen viszketett és annyira „megvastagodott, hogy seholsem lehetett megfogni“. Orvosai tanácsára a melosí meleg fürdőbe ment, ahol bőrbajától szerencsésen megszabadult. (V. 208.) A Corpusban előfordul a húgyhólyag leprája is. Azt hiszem nem sokat tévedünk, ha egyszerű hólyaghurutra gondolunk s így ez csak megerősít a lepra általános alkalmazásának felfogásában.

A *loposnak* — ha közelebbről nem is ismerjük — fenntebb említett származásából következtethetünk hámlással járó bőrelváltozásának jelentésére. A latin nyelv a lopost *lupusként* vette át; a farkas szóhoz tehát semmi köze. A mai napig annyira általánosan bőrfarkasnak ismert elnevezés, azon magyarázattal, hogy ezalatt fekélyesedéssel járó, „éhes farkas módjára harapódzó“ bőrbetegségeket értettek, mint ahogy nálunk *Manardus*, II. Ulászló és II. Lajos királyok udvari orvosa kifejezi: „quasi lupus famelicus proximas sibi carnes exedit“, jellemző példája az évezredekken át helytelenül meggyökeresedett tudós népetymológiának. A hippokratesi kornak, mint látni fogjuk, megvoltak a maga külön találó elnevezései a szélein tova-terjedő fekélyes bőrbántalmakra s a *lopos* szót ily értelemben nem használta.

Ugyancsak a *lepein* igéből származó *λεπίς* és *λεπίων* a

különböző hámalakokat, illetve a nyelv differenciálatlansága folytán a pörköt is és mint *erythron lepton* a vart jelentette. — Ma már a *lepidosis* mint az *ichthyosis* synonymája elavult.

Azonban elsősorban a *πίττωρον* (korpa, furfur) volt mint orvosi szó a korpaszerű hámnak a terminusa. Egy helyen a vizelet üledékét, illetve a vizeletben úszkáló szálcscákat is jelenti. Igen helyes megfigyelés. A hólyag hámlását ma is meg lehet állapítani szabad szemmel a vizelet lebegő, korpaszerű, apró, csillogó tartalmából. A többi helyeken azonban mindenütt kiütésekkel kapcsolatban vagy anélkül találjuk említését a finom, korpaszerű bőrhámlásokra. A fej korpázása: *κεφαλή πιττωρωθείσα* („fej, amely korpával van borítva“). — A *pityriasis*-szal — amely jelenleg különböző összetételekben jelzi a legkülönbözőbb, de furfuraceás hámlással együttjáró bőrbántalmakat és amely elnevezést egyesek hippokratesi eredetűnek tulajdonítanak — én az iratokban nem találkoztam. GALENOS-nál fordul csak elő, mint korpaszerű hámlással járó bőrkiütés.

A *σύγμα* magát a bőrhámlást jelentette, míg az *ἀπόσυγμα* a hámfoszlást, az exoriatiót. Úgy ezen terminusok, mint az *ἐκτριμμα*, mely lehörzsolást, hámfoszlást jelentett, vagyis a mai exoriatioval egyértelmű — ma már nem használatosak.

Minden definitió nélkül a hajas fejbőr betegségeiként fordulnak elő az *ἀχώρ*, *κηρίον* és *μελικηρίς*.

Az *ἀχώρ* (ótvar, pörkös, varas felrakodás) a múlt században még ismert terminus volt a fejbőr genyes gyulladásaira. HIPPOKRATES-nél is a fejbőr betegségeként szerepelt és GALENOS egyik helyen úgy magyarázza, hogy: „a fejbőrön levő kis seb (*ἔλκος*) . . . nedvesség (*ἰχώρ*) folyik belőle, amely se nem víz-szerű, se nem mézszerűen vastag, mint ahogy a *κηρίον*-nak nevezett bajnál szokott lenni“. Egy másik helyen GALENOS azt mondja még, hogy . . . „lyukacs-kákkal van átluggasztva, amelyek híg és ragacsos folyadékot tartalmaznak“. A *keriontól* itt is úgy különbözteti meg, hogy 1. a lyukak kisebbek mint a *kerionnál* és 2. a folyadék hígabb, nem mézszerű, mint a *kerionnál*. Ez a híg folyadék viszketést (*κηροσῶν*) okoz, ami azután a vakart helyeken dudort hoz létre, ami által a lyukacs-kák összeállanak. A GALENOSI magyarázat alapján tehát az *achor* a hippokratesi korban a hajas fejbőr ekzémás, impetigos elváltozásait jelentette. — Az *achor* szó nyoma manapság is

ismeretes a favusgombának REMAK adta nevében az *Achorion Schönleini*-ben. BRUMPT (PARASITOLOGIE 1922.) ugyan e névnél az *α* és *χόριον* (hártya) eredetre gondol. Valószínűbb azonban, hogy REMAK a favusgomba elnevezésénél a hajás fejbőr favusos fölrakódásaira gondolva, az *achor* szót vette alapul. Hogy azután az *achor* szó miből ered, kérdéses. Pusztán orvosi szóként használták az ókorban és a fennmaradt etymologiai magyarázatások értéktelenek. GALENOS pl. hol az *ιχώρ*-ra gondol, hol az *αἰῶρος*-ra, azaz: ami nem foglal el helyet, mert kis terjedelmű (*αἰῶρος* = a hely).

A *kerion* = favus = lép (méhviasz). *Kerion Celsi* alatt a modern tudomány a hajzat mély trichophytiasisát érti. HIPPOKRATÉS korának orvostudománya úgy a név alapjelentése, mint a fentebb említett GALENOSI definitio alapján ugyancsak a mainak megfelelő elváltozást érthette a *kerion* szó alatt. A hajtüszökre lokalizálódó pustulák ugyanis kifakadva a lép vázáinak lyukacsaira emlékeztetően ürítik a mézszerű, sűrű gennyecskéket. — A ma már nem használatos *melikeris* (lépes méz) a *kerion*hoz hasonló bántalom volt. Mindkét elváltozás mint súlyosabb jellegű betegségek is szóba kerülnek. — Természetesen e nevek alatt a hajás fejbőr egyéb gombás, pyodermás, ekzemás stb. bántalmaira v. pusztán csak a lép viaszanyagához hasonló felrakódásokra (*crusta lactea*) is gondolnunk kell.

Egy helyen mint bőrbetegséget találjuk, minden leírás nélkül az *ιονθοσ*-t. Mondani tehát róla hippokratési iratok alapján nem lehet semmit s így GALENOST hozom fel, akinek definitiója szerint „az arcon levő kemény csomócskákat jelentette“.

A *σῦκον*, amelynek alapjelentése füge, Hippokratésnél a szemhéjon és anustájon levő fügeszerű növedékeként fordul elő. A *sykon*ból származó *sykosis* alatt ma már a durvább szőrök gyulladásait értjük.

A *lichen* (*λειχήν* = tengeri moszat) elnevezést a múlt század elején még minden rendszer nélkül a legkülönbözőbb bőrbetegségekre használták, míg kialakult azon kis göbcsés elváltozások megjelölésére, amelyekre jellemző, hogy egész lefolyásuk alatt változást nem szenvednek. A mai lichenes göbcsék már nem igen engednek emlékeztetni a *leichen* eredeti jelentésére, a moszatra. Hippokratésnél a *leichen* bőrbetegség definiálva nincs, mégis, minthogy a régi görög orvosok bizonyos bőrelvál-

tozásokat a moszathoz hasonlítottak és azt írják róla, hogy főképp gyerekeknél látni és a betegség nem súlyos, könnyen gyógyul, gyakran nem is betegség, inkább eltorzítás — a mai impetigora vagy ekzemára gondolhatunk leginkább. A Corpus fordítói is többnyire impetigonak adják vissza. Ezt azonban főképp azon alapon teszik, mert GALENOS is annak commentálja. Csak hogy GALENOSnál az impetigo nem a mai genyhólyagos, pörkös, hanem infiltrációval és viszketéssel járó elváltozást (ekzema chronicum?) jelentett. (Glossar. XIX. 428.)

Mielőtt a nagyobb exsudációval járó, hólyagos kiütésekben megnyilvánuló bőrbetegségekre áttérnénk, a hippokratesi orvostudomány egyik leggyakrabban és legáltalánosabban használt terminusát az *ἀπόστασις*-t szándékszó szavá tenni. Az *apostasis* szószerint „elválást” jelent. Mint nem világos terminust az újabb orvostudomány elhagyta. Tulajdonképen az egész humoralelmélet van e szó fogalma alá szorítva. Mindenre, amire azt vették fel, hogy az a testből, mint kóros anyag elválik, tehát a különböző exsudatumokra, kóros felrakódásokra, mirigynagyobbodásokra, elhalásos részekre stb., apostasis-t mondtak. A genyes apostasisoknak, mint pl. az abscessusoknak, phlegmonéknak közelebbi meghatározásánál *ἀπόστημα πύωδες*-ről, genygyülemről szóoltak.

A hólyagos bőrkiütésekre a leggyakoribb orvosi szó a *phlyktaena* (*φλύκταινα*) volt. Manapság mint a nagyobb savós hólyagok terminusa már nem nagyon használatos és inkább csak a szemészet körében találjuk meg a görvélykóros és lymphás alkatúak szemtekéin előforduló kölesnyi csomócskák-ként. A francia orvosi nyelv még használja genyhólyag értelemben. A *phlyktaena* az ókorban köznapi szó lehetett. Emellett bizonyít a gyakori előfordulás és ugyanazon szónak nagyszámú változatai (*φλυκταινίς* és *φλυκτίς* = hólyag, *φλυκταινίδιον* = hólyagcsa, *φλύκταιον*, *φλύγεθλον* = hólyagos bőrkiütés). A *φλύειν* = folyani igéből származó ezen terminusok, hogy tényleg az exsudatív bőrelváltozásoknak a vesiculás, bullás, pustulás, abscessusos stb. alakjait jelentették, ha erre vonatkozólag a Gyűjtemény iratai részletesebb definitiót nem is adnak, megállapítható az egyes leírások összevetéséből, amelyek szerint a *phlyktaena* hasonlíthatnak az égési hólyagokhoz . . . a nap „melege” is hozhat létre égési hólyagokat . . . apró ve-

siculák tartalma elgenyedhet . . . v. azok beszáradva pörkké alakulnak át . . . stb. Hólyagos kiütésekkel találkozunk mint az egész testen elszórtan előforduló v. csak egyes testrészekre lokalizálódó, a szemén (talán a mai phlyktaena?) és a méhszájon látható phlyktaenákkal. A *φύγεθλον*-t, amely ugyanaz a szó, mint a *φλύγεθλον*, CELSUS *pannus*nak, csomónak fordítja és a szó ezen „csomós“ alkalmazásban maradt fenn a mai szemészeti terminológiában is.

A *pemphigus* szóval (mint *πεμφιγῶδες*) egy helyen találkozunk csak. Sajnos, ezen helyből nem lehet bizonyossággal megállapítani, hogy itt bőrbetegségről van-e szó.

A *πέμφιξ* ugyanis = *lehelet, légzés*; átvitt értelemben jelentheti a bőrön levő *levegőhólyagokat*, mint amilyenekhez hasonlók a savóshólyagok is. A *pemphix*-ből származó *pemphigodes* tehát mindazon elváltozásokat jelenti, amik akár az első, akár a második értelmezéssel kapcsolatban vannak. Észert a megfelelő hippokratesi helyet fordíthatjuk úgy, hogy a „láztól okozott nehéz légzés rettenetes látvány“, vagy pedig „a láztól okozott hólyagos kiütés rettenetes látvány“ (*οἱ δὲ [πυρετοὶ] πεμφιγῶδεις ἰδεῖν δεινοί*) (V. 274.) GALENOS a *pemphix* szót már a pustula értelemben használja, de ennél a helynél ő is mindkét magyarázat lehetősége mellett nyilatkozik. Amennyiben tehát tényleg bőrön levő elváltozásról van szó, az eredeti értelem (lehelet) önként a mai *pemphigus* csoport vesiculáinak és bulláinak gondolatát kelti fel. Természetesen a hippokratesi korban még csak makroszkopiai kép alapján megalkotott terminusokról lehet szó, úgy hogy a *pemphigodes*-nél a mainak megfelelően önálló betegségtypusra gondolnunk nem szabad.⁶⁾

Többet tudunk a *πόμφος*-ról v. a *πόλφος*-ról, amely ugyanaz a szó, mint a *πέμφιξ*. A „betegségek“ könyvének írója ugyanis

⁶⁾ A *pemphigus* terminus mai használatánál is szerepet játszik még a klinikai megjelenés szemben a pathológiai ismeretekkel. *Pemphigusok* alatt ugyanis oly ismeretlen aetiológiájú, önálló betegségeket értünk, melyeknek súlyos, gyakran halálos lefolyásában jellemző az exsudatív folyamatok előtérbe jutása (*Poór F.*). Ebbe a definitióba eső betegségeken kívül sok más betegségeket illetnek még a *pemphigus* szóval (mint pl. *pemphigus neonatorum*, *pemphigus syphiliticus*, *pemphigus acutus febrilis* stb.). Noha küzdenek ezen fogalomzavarra okot adó elnevezések ellen, teljesen kiküszöbölni a dermatológia szótárából ezideig nem lehetett.

az egész testen elszórva levő pomphosokat a csalánkiütéshez hasonlítja (VII. 106.); míg a „női bajok“ könyve súlyosan vízkóros betegnek boka oedemáit, amelyek az ujj benyomatát megtartják, nevezi pomphosoknak (VIII. 254.). E két hely alapján tehát a pomphosnak csalánkiütéses és oedemás elváltozásra szorítkozik értelme. — Ma *pomphis* alatt szintén csalánkiütést értünk és a belőle származtatott *pompholyx* a hólyagos dyshidrosisnak synonymája.

A már nem használatos *μυρμηγία* (hangyaboj), amely az ókorban népies elnevezés és nem orvosi műszó volt, a tenyereken és talpakon levő viszkető „szemölcsöket“ (*Celsus*), vagyis dyshidrosisos folyamatot jelentett.

Az *αἰδολιξ* a Corpus iratai szerint valamiféle kerek, pirosas bőrküütés volt. Közelebbről megmagyarázva nincs s így inkább csak a szó származásából (*αἰθεῖν* = égni) következtethetünk az égésnek *erythemás* v. *hólyagos* elváltozásaira. Az *Etymologicum Erotianum* is „a bőrfelületen mutatkozó *φλυκτίς*-nek“ magyarázza. Már a római orvostudományban kiment az orvosi műszavak használatából.

Eléggé pozitív következtetést vonhatunk a régi *anthrax* fogalmáról (*ἄνθραξ* = parázs). Itt nem csak a szó maradt meg évezredekken keresztül változatlan alakjában, hanem a hozzáfüzött kép sem módosult lényegesen. A mai bőranthrax alatt ugyanis a lépfene bacillus által okozott, hólyagokkal, varképződéssel, kemény beszűrődéssel v. lágy bőroedemával meginduló folyamatot értünk. Az ezen értelemben vett betegség az egyéb szövetszétesésre hajlamos körülírt gyulladákos folyamatoktól a XVIII. század második felében különült el (MORAND, FOURNIER). Hogy pedig a hippokratesi korban mit értettek anthrax alatt, legjobban talán úgy ismertethetném, ha az epidemiák 2. könyvében található leírásának szószerinti fordítását adom: „A bőrben nedv (*ἰχώρ*) keletkezik, amely össze gyűlve melegérzést és viszketést okoz. Ezen kis hólyagok (*φλυκταίνις*) lépnek fel, amelyek hasonlóak az égési hólyagokhoz (*πυρρίκανστος*) és a betegnek égési érzést keltenek a bőr alatt“. (V. 72.) Ez a leírás szinte kétségtelenné teszi, hogy itt vagy carbunculus malignusról (*anthrax*), vagy carbunculus simplexről van szó. És ha az ókor kezdetleges orvosi ismereteivel még más ezen képhez úgy amennyire hasonló bőrelválto-

zásokat is anthrax névvel illetett, annak akkori és mai alkalmazása között csak a szigorúbb differenciáltságban találunk különbséget. A szigorúbb differenciálásról pedig tudjuk, hogy az csak a fejlettebb orvostudomány pozitív ismeretei alapján lehetséges. — A hippokratesi orvosok azon bőrbetegségeket, amelyek szövetszéteséssel, genyedéssel jártak σήψ-nek, rothadó betegségnek mondták. Az anthrax is a seps-betegségek közé tartozott; aetiológiájában pedig, minthogy szemmel látható okot felverni nem tudtak, a klimás viszonyok („különösen a meleg nyár”) és a nedvelmélet szerepeltek.

Az anthraxhoz hasonló elváltozást jelentett a már számkra idegen ἐπινοκίς (éjjeli kiütés). Egyik helyen a duzzanattal, pirosodással és infiltrációval járó, majd elgenyvesedő és kifeléelyesedett elváltozást az *éjjeli kiütés*hez látjuk hasonlítani. (V. 462.) Más helyek hasonló értelemben beszélnek az *epinyktis*ről. CELSUS *pessima pustulának* commentálja és ezen magyarázat az említett hippokratesi hely alapján el is fogadható.

Az orvosi nomenclaturából kiveszett τέγουινθος (fenyőfa resina) és δοθιήν azon megállapításainál, hogy *furunculust* jelenthettek, csak a magyarázókra támaszkodhatunk. A Corpus nem nyújt egyebet, minthogy „a dothienben geny van“ (V. 92.); a *terminthos* pedig neve által árulja el, hogy sűrűbb váladékkal járó elváltozás lehetett. HIPPOKRATES egyik SCHOLIASTÁJA szerint a terminthos: „a bőr felületén keletkező pustulás kiemelkedés, amely ha kifakad nedv (ichor) folyik ki belőle és az alatta fekvő hús kifúrtnak látszik“. A dothient a régi és újabb commentatorok szintén mint *furunculust* veszik át.

A θύμος (göb, daganat) a Corpusban csak egy-két helyen fordul elő a bőr apró nedvedző göbcsés elváltozásaira, valószínűleg tehát pustulákra szorítókozó értelemmel. — Egy helyen a *thymos* kicsinyítőjével, a θύμιον-nal is (kisdaganat) találkozunk, mely helyen minden bizonnyal orvosírónk a penisen levő condyloma acuminatumokról beszél. Pár szert is ajánl ellene, mondva, hogy ezek a kenőcsök „a vadhúsos helyeket megtisztítják, üregekké teszik, anélkül, hogy marnának“. (VI. 418.) — A *thymos*ból képezett *ekthyma* szószerint *kiálló daganatot* jelent. Ma e név alatt az irhából kiinduló pyogen eredetű, vastag pörkkel borított fekélyes elváltozást értjük. Hippokratesi előfordulásából közelebbi megállapítás nem tehető; ellenben mint-

hogy az ekthymát szintén a *σήψ* (*septikus*) betegségek közé látjuk sorolva, a bőrfelszín felé emelkedő pustulosus, pörkös folyamatokra következtethetünk. Ezen következtetés szerint pedig többek közt a mai ekthymát is jelenthette.

Az *aphtha* (*ἄφθα*) a száj nyálkahártyán kerek fehéres foltok vagy fibrinnel borított fekélyecskék alakjában nyilvánul meg. A hippokratesi korban hasonló elváltozásokat jelenthetett. Ezen megállapítást egyrészt a „betegségek“ II. könyvének egy leírása alapján teszem, ahol a görög orvosíró egy bronchiektasiás v. tüdőgangraenás betegről azt mondja, hogy a köpetben levő szilárd részecskék (vagyis rostos-fibrines részek) aphtaszerű részek és a tüdő aphtás fekélyecskéiből származnak. Ez a leírás tehát a fekélyek fehér lepedékes megnyilvánulására utal. Másrészt az előfordulási helyek nyújtanak némi támpontot, minthogy elsősorban újszülöttek és kis gyerekek szájaphtájáról (soor? aphta?) és syphilishez hasonló betegség leírásánál is szájaphtáról (*placus mucosus*?) olvasunk. A nők genitáliáin, különösen fluorral kapcsolatban említett aphták nyilván különböző okokból keletkezett erosiok v. ulcusok, esetleg soor lehetnek. Utóbbiaknak kezelésére ülőfürdőket és többféle kenőcsöknek és poroknak alkalmazását ajánlották. (VIII. 406.)

Ha most áttérünk a hippokratesi orvostudomány által ismert *szövetszéteséssel*, fekélyesedéssel járó bántalmakra, az eddigiéknél aránylag gazdagabb terminusanyagot és a leírások és kezelések részletesebb ismeretét fogjuk látni. Magyarázata ennek részben az, hogy ámbár e kor orvostudománya a fekélyes betegségeknek egymástól eltérő sajátosságait észrevette, ami a terminusokban is kifejezésre jut, mégis ezek és a sérüléssel járó sebek között élesen elhatárolt különbséget még nem tesz. A fekélyes bőrelváltozásokat tehát elsősorban a Gyűjtemény legjobban kidolgozott sebészete körén belül fogjuk látni.

Fekélyes bántalomként ismerkedünk meg a *ἔρπης*-szel. Értelmének ezen jellegét ma már teljesen elvesztette. A múlt század folyamán ugyanis mint gyűjtőfogalom volt használatos a legkülönbözőbb bőrküütségekre; egy szűkebb fogalomra korlátozást jelentett, amidőn BAZIN a *herpetides* fogalmat igyekezett meghonosítani az idősült, recidivákra hajló, de nem fertőző bőrbántalmakra; míg a modern dermatologia azt a pár kórképet foglalja e név alá, amelyeket egynemű, apró, csoportosan jelent-

kező hólyagocskák jellemeznek. Hippokratési jelentésében, noha szintén gyűjtőnévként szerepelt, több rendszerességgel használták, mint az újkor XIX. századának folyamán. A *ἐρπειν* terjedni igéből származik és általánosságban terjedő bőrbetegségeket, elsősorban is terjedő fekélyeket jelentett. Könyvünk a *noma* leírásánál, — ahol a *noma* fekélyt jelent — a *herpest* e fekélyféleség egyik jobbindulatú, lassan terjedő változatának tünteti fel. A rosszabb indulatú herpeszt *ἐρπης ἐσθιδόμενος*-nak (*maró herpesznek*) mondták. Ennek a herpesznek tehát, amit a hippokratikusok a *seps*, rothadó betegségek közé soroltak, nem sok köze van a mai hólyagcsás betegséget jelentő herpesz fogalmához. Mégis találunk egy helyen említést *herpesszerű kiütés*ről, *ἐρπυσσιόν*-ról, amely nem herpesz, hanem szélében terjedő bőrkiütés.

A *φαγέδαινα* és *νομή* széteséssel (főképp üszkös elhalással) tovaterjedő fekélyek voltak. E két elnevezés alatt leírt betegségeket együtt tárgyalom, mert a *phagedaina* és *nomé* között könyvünk alapján különösebb különbséget tenni nem tudok. Minthogy *phagedaina* a *φαγεῖν*, enni igéből, *nomé* a *νέμεσθαι*, legelni igéből származik, valószínű, hogy az utóbbi inkább népies elnevezés volt, míg az előbbi orvosi műszó lehetett s ily módon a Corpusban e két szó felváltva, de hasonló értelmezéssel fordul elő. — A két terminus között mai használatánál is lényegbelileg különbség nincs. Mert míg *phagedaeniás* betegségekről beszélünk ma az üszkös jellegű szövetszéteséseknél (tropusi *phagedaeniás* fekély, *spirochaeta* + *fusiformis* fertőzés, Vincent-féle angína, *gangraena nosocomialis*), a *noma* szintén üszkösödéssel járó fajlagos fertőző betegség és ezen betegségek aetiológiájában különbséget nem tudunk tenni.

Noha HIPPOKRATESNél elsősorban a *gangraenás* széteséssel járó elváltozásokat jelzi a *phagedaena* és *noma*, más jellegű elhalásos folyamatokat is jelentett és a leírások alapján inkább úgy mondhatnánk, hogy a rossz indulatú, nagyobb felületre v. mélybe terjedő nekrosisoknak voltak terminusai. — A „kórjós-latok II. könyvé“-nek (IX. 36.) szerzője pl. halálosnak mondja azokat a *nomákat*, amelyek „feketék, szárazak és rothadásos széteséssel a mélybe terjednek“, míg jobb indulatúaknak tartja „a fehér és nyálkás (phlegmás) rothadással járó *nomákat*“. Ugyanezen irat megemlíti azt is, hogy a fekete rothadással

járó noma a csontig terjedhet és annak nekrosisát okozhatja. — A phagedaenáról hasonlókat olvasunk: „amennyiben maró sebekben phagedaina van, úgy az fekete és szürke kinézésű“. (VI. 410.) — A „fogzás“ könyve (VIII. 548.) a garatmandula nomájáról mondja, hogy „ha ez az uvula felé terjed, megváltoztatja a hangot, a torokba terjedő pedig, ha heveny és rossz indulatú, légzési nehézséget okoz“ (diphtheria?). — Nem érdektelen azon phagedaenában szenvedő gyermek leírása, akinek az alsó és felső elülső fogai kihullottak, szájpadat a phagedaina átfúrta és az orra besüppedt. (V. 156.) Bár más betegség is szóba jöhet ezen leírásnál, *luesra* is gondolhatunk. A szájpada átfúródásának és az orr besüppedésének együttes jelenléte ugyanis HIPPOKRATES-nél több helyen előfordul és ezen két tünet együttes keletkezése jellemző tünete a késői *lues congenitán*ak. A syphilisnek ókorban való előfordulására, amint alább látni fogjuk, más leírásokból is gondolhatunk. Ha tehát említett esetről *congenitalis lues*t veszünk fel, a fogak kihullását oly módon foghatjuk fel, hogy ez az elsődleges elülső fogaknak 7—8 éves korban való kihullása, amely összeesik a késői öröklött *lues*nak ebben a korban való megnyilvánulásával.

Amit ma általánosságban, minden közelebbi meghatározás nélkül, seb és fekély alatt értünk, azt a hippokratesi korban *έλκος* névvel illették. Ezen terminussal jelöltek tehát minden szövetpusztulással járó folyamatot v. bármely okból (*έλλωσις* = sérülés) keletkező anyagiányt. És nemcsak a test felületén lévő látható felületesebb v. mélyebbre terjedő szövetelhalásokra, hanem a belső szervekre lokalizálódó betegségekre is — igaz, csak ritkán! — de használták a *helkos* szót. Találkozunk pl. mellkasi fájdalom és köhögés mellett a tüdőnek, — véres és genyes vizeléskor a hólyag és vese *helkos*ával. Dolgozatomban legelőször fogva természetesen én csak azon *helkos*okat tárgyalom, amelyek mint a bőrnek fekélyesedéssel járó elváltozásai szerepelnek. Itt egyúttal megjegyzem, hogy fennmaradt egy irat *περι έλκων* címmel, amit a sebészet körébe sorolnak. Traumás eredetű sebekről itt csak elvétve van szó és főképp fekélyesedéssel járó bőrbetegségeket tárgyal ezen irat. Joggal tekinthetjük tehát a mai tudomány rendszerezésével a *περι έλκων*-t a „hippokratesi“ dermatologia egyik fejezetének és adhatjuk azon fordítását címének: „A fekélyesedéssel járó bőr-

betegségekről". — A rómaiak a *helkost ulcus*ként vették át és miként jelenleg is, már ők is (*Celsus*) kizárólag csak a fekélyeket értették alatta (*helkosis* = *fekélyesedés*). Amint azonban már láttuk, a görög orvosok nemcsak a *helkos* szót alkalmazták a különböző bőrfekélyekre és sebekre; mert amellet, hogy a hippokratesi orvosok a *helkost* indifferenciáltnan, általános értelmezésben használták, az őket jellemző megfigyelőképesség a fekélyes bőrbántalmakban észrevette azoknak különböző megjelenési alakját, egymástól eltérő lefolyását és egyéb jellegzetességeit, aminek alapján egyrészt az említett terminusokkal (*herpes*, *noma*, *phagedaena*), másrészt a *helkos* szónak találó összetételeivel adták közelebbi megjelölését szövetpusztulással járó bőrelváltozásoknak. Találunk pl. egy felosztást „az orvosról“ (*περι ιητροῦ*) írott könyvben, amely a *helkosok*at terjedési irányuk szerint osztályozva négy csoportra osztja: Utat törhetnek a sebek:

1. a mélybe
 - a) *fistulák* (*σφριγγώδεια*),
 - β) *hegesedés alattiak* (*ἔπουλα*),
 - γ) *üreges sebek* (*κεκοιλασμένα*),
2. felfelé: *túlsarjadzó sebek* (*ὑπερσαρκούντα*);
3. szélességbe: terjedő, *serpiginosus sebek* (*ἐρπησιμικά*)

A 4. csoport a fennmaradt irat hiányossága folytán nem ismeretes. Bármit sorolt azonban ide orvos-írónk, logikus nem lehetett, mert a dimenziókra való beosztásnál csak három eshetőség lehetséges. Ezen felsorolt terminusok a dermatológia szótárából már kivesztek a *herpestikát* kivéve, amelyekről azonban megállapítottuk, hogy nem hólyagos elváltozást, hanem *serpiginosus ulcust* kell értenünk alatta.

Megkülönböztettek azonkívül a hippokratikusok a klinikai megjelenés és lefolyás alapján a *nomá*hoz és *phagedainá*hoz hasonlított fekélyeket (*ἔλκος νεμόμενον ἢ φαγεδαίνουμένον*). Az utóbbi fedí a mai *ulcus phagedenicus* képét. Maró tova-
harapódzó sebre még a *ἔλκος ἐσθιόμενον* is használatos volt. Ma már az *esthiomenos terebrans*, mint a *lupus vulgaris* szinonimája elavult és szintén csak a múlt század francia irodalmában találjuk meg az *esthiomène* elnevezést, értve alatta a legkülönbözőbb folyamatokat: fekélyes tuberculotikus elváltozásokat, III. syphilit, carcinomát stb.

Az egyes *helkosú* bántalmak leírásából határozottsággal

következtetni a mai ismeretekre a legtöbb esetben nem lehet. Gyakran olvashatunk a Corpusban a testen elszórva, a genitáliákon, a szájban levő fekélyes elváltozásokról, melyekről a legjobb esetben azonban csak annyit tudunk meg, hogy könnyebb v. pedig súlyos betegség, hirtelen minden ok nélkül lepik el az egész testet v. annak egy részét, vagy pedig hosszú idő alatt terjednek. „Lesoványodott, erősen izzadó betegnél, ha halvány fekélyecskék (*ἐλκύδρια πελιδνά*) törnek elő a testen, halálos (chronikus sepsis?) (VI. 324.) — A *terminthos*-hoz (gyanta, furunculus?) hasonlított helkosok nyilván a mai pyoderma csoportba tartoznak. — Mintha egy jelenlegi orvosi könyvből tévedt volna a hippokratési iratok közé az a pár sor, melyben „a levegőről, vízről, helyekről“ c. könyv szerzője „az idősebb emberek alszárán keletkező és életük végéig fennálló nyílt sebeket“ (ulcus cruris) a láb vénáinak tágulásával, varixokkal (*κίρσος*) hozza összefüggésbe (II. 28.). A *gümösen colligáló* bántalmaknak elterjedtsége az ókorban kétségtelen azon nagyszámú leírásokból, amelyek szerint évekig tartó fekélyek, amelyek lassan terjednek a felületen és a mélybe is, genyeznek, fistulákat (*σφαιγγώδεια*) képeznek, ráterjednek a csontra is, azok elgenyednek, nekrotisálódnak (*σφακελισμός*) és darabokban kilökődnek, ami által egyes végtagok néha egész megcsontkíttatnak. „Az elhalt csont kilökődésénél keletkező hegek üregesek“. Következtethetünk *syphilisre* is és más *infectiós granulomákra*. Fekélyek hosszú időn át terjedve oly pusztítást visznek végbe, hogy az arc, törzs, egész végtagok lecsupasztatnak és a „csont szabadon látszik“. Ugyancsak sarjadzások, azonkívül rosszindulatú *daganatokra* kell gondolnunk, amikor azt olvassuk, hogy hosszabb-rövidebb ideig fennálló daganatok kifekélyesednek s ily módon „sebek keletkeznek belőlük“.⁷⁾

⁷⁾ A hippokratikusok a daganatokat, amennyiben kifekélyesednek, szintén *helkos* néven tárgyalták. Ennek tulajdonítom, hogy egyes fordítók helytelenül a *helkos*-t általánvéve hol seb, hol daganat elnevezés formájában adják vissza. Már pedig a *helkos*-nak seb, illetőleg fekély jelentéséhez kétség nem fér.

Azon részekre, amelyek a gümös fekélyekre, *syphilis* III-ra *carcinomára* stb. engednek következtetni, nem terjedhetek ki bővebben és így csak utalok az eredeti szövegre, elsősorban az „epidemiák III.“ könyvére, „a mirigyek“ és „sebek“ c. könyvekre.

A sebek és fekélyek jelentőségéről megalkotott empiristikus és theoretikus nézetei a régi görög orvosoknak, ha a mai kritika előtt teljességükben nem is állják meg a helyüket, de bizonyos tekintetben mai napig elfogadhatók. A genyedést pl. bizonyos tudatossággal a hippokratesi orvosok is a szervezet védekezésének s ily módon a gyógyulás elősegítőjének tartják. A „sebek“ könyvének I. fejezetében olvassuk, hogy „... a genyedést megakadályozni nem szabad, mert csekély mértékben szükséges... A genyedés az odaáramló vérből keletkezik, ha a vér felmelegszik és felbomlik és így gennyé lesz... Zúzódott sebeknél fontos, hogy genyedésbe menjen át és a zúzódott részeknek el kell rothadni, gennyé kell válni és fel kell oldódni, hogy azután az új sarjadzás meginduljon.“ Ami pedig a geny eltávolítását illeti: „genyes sebre magára nem szabad kötést tenni, csak a környező részre, hogy a geny elfolyhasson“. -- Ezen tanításokban sok helyes felfogást látunk; mert ugyan a modern tudomány a görögök előtt ismeretlen mélyebb ismeretei által bizonyította be a gyulladásnak védő tevékenységi jelentőségét, a gondolat alapját, ha primitíven is, itt látjuk már a hippokratesi orvostudományban letéve. Megnyilvánul ebben egyszersmind azon örökéletű hippokratesi tanítás, hogy a betegség a kórokok és szervezet oly küzdelmének fogandó fel, melyben az orvosnak az utóbbit csak támogatnia, irányítani kell. Ha erős a genyedés, csökkenteni kell azt, mert „ez csak csekély mértékben szükséges“ (mint ahogy láttuk már ezt a többször idézett „sebek“ könyvében) „Chronikus sebeket acuttá kell tenni“ (mondja „az emberi helyek“ szerzője) (VI. 328.) ... „... a nedvedző és rothadt sebeket gyulladásba kell hozni, hogy az elgenyedés által eltávozzanak ezek a részek és a seb megtisztuljon“. (III. 242.) Vajjon nem ugyanezt csináljuk manapság is? A modern dermatológia terapiájában az idősült gyulladásos elváltozások hevenyé tétele a kezelési eljárásoknak gyakori formája.

A fekélyes bőrbántalmak különböző *gyógyhajlamáról* és a gyógyulás különböző módjairól is értekeznek a hippokratesi orvosok. Egyes fekélyes elváltozásokról azt olvassuk, hogy részben maguktól is vagy helyes kezelés mellett könnyen, nyom hátrahagyása nélkül gyógyulnak. A sarjadzásos gyulladásnál *βλαστάνειν*-ről beszéltek. A túlsarjadzást, *ἀπερσαρκείν*-t

azonban már a rossz kezelés következményének tulajdonították és maró szereket használtak ellene. Mélyebb fekélyesedéssel járó folyamatokról megemlítik, hogy ezek *heg* (*οὐλή*)⁸⁾ hátrahagyásával gyógyulnak. Nehezen gyógyuló vagy egyáltalán gyógyulni nem akaró sebes bántalmakat pedig vagy a különböző gyulladásos, genyes complicatióknak tulajdonították, vagy ott ahol ilyeneket felvenni nem tudtak, ott a humoralis pathológián alapuló constitutiós nézeteiket hozták fel és a test, az izomzat nedvességében látták a gyógyulás akadályát. És itt a fekélyes elváltozásoknak egy újabb terminusával, a *σηρίον*-nal ismerkedünk meg. Mint nem orvosi szó vadállatot jelentett, orvosi értelemben azon „*vadsebeket*“ értették alatta, melyek terjednek, genyeznek, anélkül, hogy a gyógyhajlammal legkisebb tendenciája is megvolna.

Ami a helkosok *aetiológiáját* illeti, azon esetekben, amidőn közvetlen tapasztalattal megállapított okokat (mint amilyen az égés által, kötés alatt keletkező sebek stb.) felvenni nem tudtak, ott a humoralis elmélet vagy pedig az endemiásan v. epidemiásan fellépő esetekben a geographiai és klimatikus viszonyok segítették ki a görög orvosokat tudományukban. Külön fel kell említenem „a régi lábszárfekélyeket“, (az *ulcus cruris*okat), amelyeket már ők is a varixokkal hoztak összefüggésbe.

A bőrbetegségek fekélyesedéssel járó elváltozásait a hippokratési orvosok mint sebet *kezelték*, ezen bőrbántalmak gyógyítása tehát a sebészi eljárás körébe tartozott. „A sebeket nem szabad nedvesen kezelni . . . mert a száraz közelebb áll az egészségeshez, a nedves ellenben a betegséghez, a seb ugyanis nedves, míg az egészséges rész száraz.“ Ezekkel a szavakkal kezdődik a „sebekről“ szóló könyv. Folytatólagosan is meggyőződhetünk, hogy a fekélyes elváltozások, sebek kezelésének legáltalánosabb formája a *száraz kezelés* volt. Legtöbb-

⁸⁾ Hippokratésnél az *oulé heget*, többesben mint *oulai* foghúst, *gingivát* jelentett. Eredetileg e szónak *seb* volt a jelentése és a *Corpus* egyes helyeinél is bizonytalan, hogy nem-e seb értelemben fordul elő. — A latin *vulnus* a görög *oulé*-vel rokon. Ugyanez a szó továbbá az *ulitis* (ingyulladás), az *epulis*, a gingiván ülő sarkomás daganat és a *parulis*, a fog körüli tályog. Az *ulerythema centrifugum* (hegedő bőrvörösség) mint a *lupus erythematodes* synonymája ma már nem használatos.

nyire a nyitott részeket szabadon hagyták, vagy vászondarabkákkal, levelekkel borították be, ami mindenesetre az ókorban a szerencsésebb kezelési módokhoz tartózhatott, mert a különböző kenőcseiknek a sebre tétele a fertőzés veszedelmét rejthette magában. A sebeknek nyitva vagy szárazon való kezelése egyébként annyira tradicionálisan fennmaradt az utókor számára, hogy a görögöknél mai nap is megvan. A „sebek“ könyve noha a borogatóvizeknek, kenőcsöknek, poroknak egész légióját sorolja fel hosszú receptek formájában, ezeket nem a nyitott sebre magára, hanem a környező gyulladós részekre tették (*ἐμλάσσειν*). Egyes helyeken ugyan olvashatjuk, hogy kathartikus (tisztogató) szereikkel a sebeket is itt-ott megtisztogatták. A gyógyítószereket a seb körüli részre többnyire *kataplasma* (*καταπλάσσειν* = rákenni) alakjában alkalmazták. A kataplasma, amint az iratokból megismerjük, főképp abból állott, hogy növényi magokat (különösen lenmagot) és leveleket ecetben, vízben, borban és olajokban megfőzték és ezt melegen v. hidegen használták tisztán v. pedig gyapotba mártva a beteg helyekre. Az alkalmazás módjáról azután, hogy az „a gyógyítás mesterségének megfelelően“ (*ἐντεχνον*) történjék, az „orvosról“ írt könyv tartalmaz részletes utasításokat. — A hosszan elhúzódó, chronikus fekélyes elváltozásokra rothadást okozó szereket (*σηπιτήριον φάρμακον*-t) raktak és a sebeket mint acutat kezelték tovább. — A gyógyszeres kezelés mellett a *sebészi* beavatkozás is szerepet játszott. Üreges sebeknél a járatokba sondát vezettek be és annak mentén késsel feltárták a sebet, hogy így utat engedjenek a váladék elfolyásának. Gyulladásos duzzanatoknál, ahol a kataplasmájukkal nem értek célt, vért bocsátottak. Ha felületes ér nem volt, a vérlebocsátás *köpölyözéssel* történt. Hegyes, vékony vasműszerrel sűrűn egymás mellett scarificáltak (*κατασχάζειν*), különböző anyagból (üvegből, ércből, szaruból) készült köpölyözőt (*σικύη*) tettek a scarificált részre, mely légszivattyú módjára működve kiszívta az előtörő vért (a mai Bier-ezés!). Ahol azonban látható ér volt, mint pl. a láb fekélyes és ekzemás folyamatainál a varixok, ott a scarificáló késükkel *eret vágta*k (*φλεβοτομείν* = *φλεβοτομία*). A műtétek után ecettel, borral lemosták a scarificált helyet, vérzéscsillapító szereket alkalmaztak, hogy vérrögök (*θρόμβος αἵματος*) ne maradjanak

vissza és feszes, comprimáló kötést tettek fel. Hogy azután műtéti eljárásokkal mennyire ártottak vagy használtak, orvosaink nem nagyon számolnak be. Mindenesetre azonban az eredmény bármilyen is volt, ezen operatív beavatkozások a hippokratesi orvostudomány magasabb színvonalát tüntetik fel. — A helyi kezelés mellett meg kell még említenem az erős gyulladással, erős váladékképződéssel járó esetekben alkalmazott azon általános eljárást, amely a *nedvelvonásból*: éhezte-tésből, szomjaztatásból, izzasztásból, purgálásból és beöntésből állott.

A sebeknek a kiszáritására, különösen a mesterséges úton való vértelenítésére, a vérlebocsátásra használták ugyan az *ἐκχύμωσις* elnevezést, mint ahogy ez az alapértelemnek meg is felel (*chymostól* = nedvességtől való megfosztás) (III. 62.); mégis az *ekchymosis* elsősorban abban az értelemben szerepelt, ahogy a mai dermatológia is használja. *Ekchymosis* vagy *ekchymoma* a bőrvérzéseket v. bőralatti részek vérzéseit, a vérömlényeket jelentette. Példakép felhozom azt a helyet, amely azt mondja, hogy magas helyről való talpraesésnél érpedésből keletkező vérzés (*ekchymosis*) jöhet létre (IV. 324.).

A fekélyes, sebes bántalmakhoz társult *gyulladásokról* és *elhalálos folyamatokról*, tekintve, hogy ezen complicációkat jelző terminusoknak egyéb jelentéseik is voltak, a terminusok egyenkénti felhozásával külön tárgyalom.

A *gyulladást* *φλεγμονή*-nak vagy *φλέγμασις* (*φλεγμοσία*)-nak nevezték. — Ma *phlegmoné*-n a bőralatti kötőszövetben elterjedő genyes beszűrődést, *phlegmasiá*-n pedig bizonyos speciális esetekben szintén a gyulladással eredetű vizenyősséget értjük. A hippokratesi korban e terminusok a *galenosi* „rubor, calor, dolor, tumor“ definitiójában kifejezésre jutó gyulladásokat jelezte, amely gyulladással tünetcsoport, ha *Hippokrates*-nél még rendszeresítve nem is volt, de arról már ebben a korban is tudomást szereztek, midőn a bőr és nyálkahártya gyulladásaiban azok duzzanatáról, pirosságáról, melegségéről stb. beszélték. — Hogy azonban mégis az ókor szemüvegén át nézzük ezen elváltozásokat és tisztában legyünk, hogy a *phlegmoné* és *phlegmansis* honnan kapták elnevezéseiket, e terminusok eredetével kapcsolatban ki kell térnem kissé a hippokratesi pathológiára.

A hippokratesi pathologia rossz volt, mint ahogy természetes, hogy boncolások híján rossz anatómián és következésképpen rossz fiziológián csak rossz pathologia épülhet fel. Pathológiájukat ebben a korban, mintegy souverain módon a nedvelmélet irányította, az a nedvelmélet, amelynél az elképzelt nedveknek egyes betegségeknel való keveredése, kiválása stb. inkább csak képies leírás, mysticum volt, anélkül, hogy lényegét ismerték volna. A bőr és nyálkahártya gyulladásainál megfigyelve azoknak exsudatióval járó elváltozását, felvették már a hippokratesi kor előtti időben, hogy ezen esetekben a *phlegma* az, amely a gyulladással helyeknél kiválasztódik (a hippokratesi korban ugyanis a *phlegma* már nem a gyulladással nedvet, hanem a hideget, a nyálkás nedvet jelentette). A *phlegma* a *φλέγειν*, égetni igéből származik, alapjelentésében tehát „égető” jelent, nyilván azon megokolásból, hogy az acut gyulladással járó égető érzést és helyi, vagy általános melegséget, a *phlegma* mint „égető nedv” idézi elő. A *phlegmát* téve meg azután a gyulladással okának, a bőrön és nyálkahártyákon megnyilvánuló gyulladással folyamatokat *phlegmasiának*, illetőleg *phlegmonenak* nevezték (*φλεγμαινειν* = gyulladással lenni).

A gyulladással folyamatokra azonban a hippokratikusoknak egyéb terminusai is voltak. Így találkozzunk pl. a mai nap is jól ismert, az írha mélyebb részeinek strepto-staphylococogen, savós gyulladással jelző *erysipelással* (a latinok ignis sacer-ja). Hippokratesi jelentését dacára a nagyszámú *έρυσιπelas* (*έρυθρός* piros. *πέλας* bőr) név alatti leírásoknak, pontosan megállapítani nem lehet, s általánosan mondhatjuk csak, hogy súlyosabb jellegű gyulladással volt az elnevezése. Azon gyakori említésnél, melyek a bőrön lévő *erysipelasos* gyulladással úgy tüntetik fel, mint amelyek lázzal járnak, csekély sérülésekből keletkehetnek, gyorsan terjednek, recidiválhatnak, gyakoriak az arcon s nem egyszer a lefolyással halálos, nyilván a mai orbános bőrbetegségek is szerepelnek. Az epidemiák III. könyvében az *erysipelasról* mint epidemiással jelentkező betegségről olvasunk. A betegség kora tavasszal minden ok nélkül keletkezett. Sokan lázasak lettek, a testükön parázsszerű kiütések (*ἀνθραξ*), genitáliakon papulák (*φύμα*) és a szájban aphták törtek elő. A betegségben, amely még torok-

fájással, rekedtséggel, étvágytalansággal, erős legyengüléssel járt, többen meghaltak. (III. 70.) Ezen leírás annyira hasonló a syphilis leírásához, hogy sokan ezen az alapon igyekeznek bizonyítani a syphilisnek ókorban való előfordulását. Folytatólagosan az epidemiásan jelentkező erysipelasról még azt olvassuk, hogy voltak, akiknél a betegség más formában állott be: Egész csekély sérülések, különösen a fejsérülések erysipelasba mentek át. A betegek nagy számánál az erysipelas genyedésbe ment át, egész a csontig hatoló elhalások jöttek létre, arc, végtagok lecsupaszítottak. Orvos-írónk még megjegyzi, hogy ezen betegségek gyakran csak ijesztők és nem annyira veszedelmesek, noha halállal végződő eseteket is felemlít. (III. 72.) — Az erysipelasról még megemlítem, hogy *tüdőerysipelas* alatt leírt betegségeknél a tüdőgyulladásra ismerünk rá (VI. 172., VII. 84.), míg terheseik *uterus erysipelas* leírásai fertőzött abortusok v. más eredetű sepsisek lehetnek (IV. 546., VI. 144.)

A *sphacelus* a mai nomenclaturában is ismeretes és a rothadásos bomlással járó elhalásra, a gangraena humidára alkalmazzuk; a hippokratési korban mint *σφάκελος* *ναεν σφακελισμός* széles körben használatos terminus volt. Látjuk I. is azon értelemben, ahogy jelenleg is használjuk és amely jelentésében a Corpus iratai közt azt olvassuk, hogy barnás-fekete rothadó széteséssel jár. Az „izületek“ könyve említi, hogy zúzódásoknál, csonttöréseknél, „erősen összefűzött kötések alatt“ a lágyrészek üszkösen széteshetnek. Az elfeketedett részeket ilyen esetekben el kell távolítani (IV. 284.). Jelentette továbbá: 2. a csontnekrosisokat [mellkas zúzódásnál genyedés és csontelhalás jöhet létre (IV. 218.)]; 3. agygyulladást (*σφάκελος ἐγκεφάλου*), gyógyítására trepanálást ajánlottak (V. 422., V. 624.) és végül 4. egy sphacelusszerű betegségről azt olvassuk (*σφακελώδης* néven), hogy vérhányással és véres székeléssel járt, amely betegségnél tehát gyomor- és bélvérzésről lehetett szó. (VII. 114.)

A *gangraenás* folyamatokra már a hippokratikusok is használták a *γάγγραινα* terminust. Ariston nevű betegről olvassuk, hogy a lábujjsérülésből keletkező gangraenás betegség (*γαγγραινώδης*) a térdig felterjedt. ... „Az elhalt rész fekete, száraz és bűzös volt.“ (V. 460.)

Ugyancsak gangraena értelemben fordul elő a *μελασμός* (feketedés) is.

Áttérve a szövetszaporodással, általában a *terime nagyobbodással* járó bőrbántalmakra, az ezeket jelző terminusok a „hippokratesi“ dermatologia terminológiájának szintén nagy számát képezték.

A *φῦμα*, a mai dermatológiában is ismeretes egyrészt mint nem kórképet jelző, hanem tisztán terminologiai elnevezés a bőr, illetőleg a bőralatti kötőszövet nagyobb csomós elváltozásaira v. mint *ekphyma* a növedékekre, dudorokra, másrészt pedig *rhinophyma* összetételben mint az orrot borító bőr kötőszövetének rosaceás alapú túltengéses betegsége. A hippokratesi korban a szó általános értelmű, a mai differenciáltabb orvosi terminológiához viszonyítva egy teljesen indifferenciált terminus volt. *φύειν*, nőni igéből származik, szószerint tehát *növedéket* jelent. És ezalatt a növedék szó alatt nemcsak mindenféle kóros szövetszaporulatból keletkező *terime* nagyobbodást, hanem a kóros módon létrejött különböző nedvgyülemeket is értették. Jelentette tehát a *daganatokat*, *gyulladásos duzzanatok*at, *geny- és vérgyülemeket*, sőt bizonyos fokig a *sebeket és fekélyeket* is. (Utóbbiakat azonban csak azon esetben mondták *phymának* helkos helyett, amennyiben azok gyulladásos szélűek voltak.) Pár jellegzetes leírás ismertetésével szándékszom a *phyma* hippokratesi jelentését megvilágítani. *Daganat* értelmében találkozunk pl. az emlő *daganataimál*, amelyről azt mondja a „női betegségek“ írója, hogy az emlőben képződő kemény, kisebb-nagyobb *daganatocskák* (*φρυμάτια*) nem *genyednek* el, hanem mindig keményebbek lesznek, míg később azután rákká fejlődnek“. (VIII. 282.) — Más helyeken a bőr göbös, csomós elváltozására szorítkozik a *phyma* jelentése. (II. 444., III. 70.) A *phyma* szónak tehát ily értelemben való használata részben összeesik annak mai, bizonyos jól jellegzett alapelváltozást jelentő értelmével. — Leggyakrabban azonban a heveny gyulladásnak *terime nagyobbodásával* vagy zárt üregek izzadmányfelhalmozódásával járó elváltozásainál látjuk a *phyma* elnevezését. *Phyma* tehát még a *sebek* gyulladásos *duzzanata*, *mirigymegnagyobbodások* és *mirigygyulladások*, mint pl. a torok *anginák*, a nyaki *lymphomák* (*φύμα χοιρώδες* = *scrofulás daganat*), a *lányékniri-*

gyek fájdalmas v. fájdalomtalan megnagyobbodottsága, az abscessusok, phlegmonék, furunculusok stb. Az abscessusokról és furunculusokról több alkalommal olvassuk, hogy jobb indulatúak azok, amelyek „csúcsosan törnek elő, mint amelyek diffusan szétterülnek, mert ezen utóbbiak feltörés után nehezebben gyógyulnak“. (II. 130., V. 370.) „Az orvosról“ írt könyv írója egyébként hangsúlyozza, hogy az abscessusok és furunculusok genyes kifejlődését nehéz megakadályozni; de ha már megindul a genyedés, arra kell törekedni, hogy az „kis látható térre szorítkozzék és egyenletesen érjen meg“. (IX. 216.) „Az egyenletes megérlelés fő szere a meleg...“ Ha azután az elváltozás elgenyesedett, megnyitjuk vagy magától hagyjuk feltörni. Az anus körüli furunculusokat azonban a hippokratesi orvosok még a megérés előtt szükségesnek tartották megnyitni, nehogy a genyedés a bélbe törjön és fistulák keletkezzenek. (VI. 448.)

Mellüregi genygyülemet, trauma következtében létrejött haematomákat és phlegmonékat is phymának (növedék = nedvszaporulat) nevezték a hippokratikusok. Az empyemákat a mellkason történő bevágásokkal és égetéssel kezelték, hogy „a geny kifolyjon és a seb kiszáradjon“.

Nem érdektelen megjegyezni, hogy a Corpus irataiban előforduló azon leírásu betegekről, — akik „vért hánynak v. köpnek... mellkasuk fáj... köhögnek“ stb. — azt olvassuk, hogy *tüdőphymájuk* van. GALENOS a phymát ezen leírású helyeknél *tuberculum*ként commentálja. Mi is *tuberculosis* néven illetjük e betegséget, noha a hippokratikusok tüdőphymánál a tüdőben összegyűlő nedvek elgenyedését képzeltek el, lényegében a mai értelmezésű tuberculosisról beszéltek, anélkül természetesen, hogy a modern értelemben vett tuberculum fogalmát ismerték volna.

Hippokratesnél az *oedema* (οἰδημα; οἰδεῖν = megdagadni) a phymához hasonlóan szintén tágabb értelmezésű volt, használták e szót mindenféle daganatokra, duzzanatokra és a bőr csomós elváltozásaira. GALENOS mondja hippokratészi commentárjában, hogy „oedemának nevezett Hippokrates mindenféle nem természetes dagadtságot és a későbbiek osztották fel ezt az elnevezést *phlegmonéra* (gyulladás), *scirrhusra* (daganat) és *oedemára* (vizenyő)“. — Általánosabban

talán nem is lehetne az oedemát használni, mint amint azt a „mesterségről“ szóló könyv szerzője teszi, aki a bőr összes kóros elváltozásainál két componenst vesz fel: színbeli (*χρoινή*) és térbeli elváltozásokat (*οἰδημα*). — Oedemának nevezték az abdominalis tumorokat is. Ezekről szóló leírások a hippokratési kor orvosainak exakt vizsgálódásait tüntetik fel, midőn a hasban lévő daganatoknak keménységét v. lágyságát, körülírt v. diffus voltát, a daganat mozgathatóságát, a kéz nyomása alól való kitérését, fájdalmasságát v. fájdalomatlanságát tárgyalják (II. 128., V. 644.). Egyéb daganatokon és gyulladásos duzzanatokon (torok-angina, sebek lobosodása stb.) kívül azonban szerepel az oedema abban az értelemben is, amelyben ma is használjuk. A hippokratési oedema ezen mai használatú előfordulásáról szándékozom szólani.

Oedemáról ma akkor beszélünk, ha a szövetközök transudatummal vagy savós exsudatummal halmozódnak fel. A hippokratikusok is tudták, hogy ezen oedemáknál folyadék-felzaporodásról van szó, ami kifejezésre jut elnevezéseikben is, midőn vízdaganatról (*οἰδημα ὑδατῶδες*) és fehérnyálka-betegségről (*λευκὸν φλέγμα*) beszéltek. Magyarázták pedig ezen kóros állapotot oly módon, hogy a testben víz gyülemlik fel, illetőleg a vér a szervezet nyálkanedvével felhigul, ami okozza a bőr dagadtságát és fehér színét. Más helyen a folyadék felhalmozódást csak sejtí a hippokratési orvos. ... „a láb dagadozik (*οἰδιοκεσθαι*) mintha víztől volna, az ujj benyomást meg tartja és ha az izomzatot összenyomjuk, sárgásnak tűnik a bőr...“ (VII 222.) — HARPALIDES nővéréről olvasuk, hogy „a terhesség 4-ik vagy 5-ik hónapjában oedemás lett a lába (*οἰδημα ὑδατῶδες*), a szem alatti mélyedés és az egész test megdagadt (*οἰδεῖν*) mint a nyálkás (*φλέγμα*) constitutiójú embereknél“. Nehéz légzése miatt ágyában csak ülni tudott. Két hónapra leánygyermeke született és a betegség megszűnt. (V. 376.) — Általános vizenyősség mellett helyi vizenyősséggel is találkozunk. Alkarterésre feltett kötésnél pl. „oedemás és vörös lehet a kéz, amely vörösség ujjnyomásra eltűnik, de gyorsan újból visszatér“. Ilyenkor le kell venni a kötést. (III. 506.) — Gyulladásos vizenyősség példájára felhozom a larissai POLYMEDES kis szolgálojának esetét, akit ló rúgott homlokra a jobb szeme felett. A seb elgenyedt, az egész

arcra kiterjedt az oedema, láz, hidegrázás állott be. Orvosa égetéssel kezelte és a beteg meggyógyult. (V. 214.) Más helyen a vesetáj megdagadásánál (*ἀποιδεῖν*) a hippokratesi orvos helyesen a vese v. vese körüli rész elgenyedésére gondol. (VII. 204.)

Ezen leírások és kórtörténetek felhozásával — (hasonló leírásokat könyvünkéből még egy egész sereget fel lehetne hozni) — nemcsak azt szándékoztam bizonyítani, hogy a régi görögöknél az oedema szó használata illik a mai oedemának nevezett elváltozásokra is, hanem rá akarok mutatni arra is, hogy ezek a kórtörténetek a megfigyelésnek — mint pl. az ujj benyomatát megtartja, a vörösség ujjnyomásra elmúlik stb. — mily nagyszerű iskoláit adták a görög orvostudomány számára. És nemcsak a régi kor, — hanem a modern kor orvostudománya is sokat köszönhet e leírásoknak; mert az orvostudományok és elsősorban a dermatologia alapját képező — a megfigyelés pontosságával és részletességével szerzett — empirismus itt indul útra a hippokratesi orvostudományban, hogy az egyes esetek megismeréséből megalakított empirismus az egészhez, a fejlett vizsgáló módszerekkel pedig a modern orvostudomány megismeréséhez vezessen.

Az *ἐπαρμα* ma már nem ismeretes elnevezés. Ugyanolyan értelemben használták a régi görögök, mint az oedemát, különbséget legalább is e két terminus között tenni nem lehet. *ἐπι-αίρεσθαι*, kiemelkedni igéből származik és az *eparma*, kiemelkedés ép úgy jelezte a bőrön kiemelkedő csomós elváltozásokat, mint a torokgyulladást, daganatokat, oedemákat stb.

A hasonló értelmű *ἀνέ-στας* = kiemelkedés (*ἀνιστάναι* = felduzzasztani) és *δγνος* = daganat (*ἀπογκεῖν* = megdagadni) terminusok szintén kivesztek az orvosi szótárból.⁹⁾

Az *ἀροχορδών*-t (vékony, hegyes kinövés) a hippokratesi orvos szerint nagyobb gyerekeknél látni. A mai akrochordon hegyes alakú növedékeivel egyértelmű lehetett.

A *carcinoma* HIPPOKRATESNél előfordul már mint *καρκίνος* vagy *καρκίνωμα* a rosszindulatú daganatokra. Mint

⁹⁾ Az *onkos* szót ugyan, mely a múlt században még használatos volt a daganatokra (onkologie = daganatoktana), jelenleg is megtaláljuk bizonyos terminusok képzésében. Az *oncocerca volvulus* pl. oly afrikai filária, mely daganatot hoz létre.

nem orvosi szó a tengeri rákot jelentette. Gyakran olvashatunk szerzőktől különböző magyarázatokat arról, hogy a carcinoma honnan kapta rák nevét? Egyesek az elnevezést oly módon magyarázzák, hogy az emlőrák a környező tág gyűjtőerekkel bizonyos fejlődési szakban hasonlatosságot mutat a tengeri rákhoz; mások a daganatnak rák módjára haladásában, a test felületesebb részeiről a mélybe történő lassú tovakúszásában keresik eredetét az elnevezésnek. Erre feleletet a hippokratési könyvek nem nyújtanak.

A könyvünkben előforduló *karkinos*-os v. *karkinomás* betegségek leírásából szinte kétségtelen, hogy rosszindulatú daganatokról, még pedig rákos daganatokról van szó, legalább is nem szól semmi e leírásokból az ellen, ami ezen feltevésünket kétségbe vonná. Feltevésünk bizonyítására azonban kénytelen vagyok a rákos betegségek nem dermatológiába tartozó részével is foglalkozni.

Először is megemlítem, hogy a hippokratikusok az előfordulás helye szerint megkülönböztettek *felületes rákot* (*καρκίνος ἀκρότατος* t. k. végeken lévő carcinoma) és *latens* v. *occult* *rákot* (*κρυπτός καρκίνος*) — A *σκληρός* nemcsak a rákokat, hanem általában a klinikailag kemény daganatokat jelentette (*σκληρόω* = keményíteni. Ma *skirrhus*-nak a kemény, szövettanilag rostos rákot nevezzük.) — Ezen rákos daganatokról már az ókor orvosai tudták, hogy az idősebb kornak betegsége. „A kórjóslatokról“ szóló könyv szerzője egyenesen azt mondja, hogy „a 60-as éveken túl látni csak carcinomát, ami azután élete végéig elkíséri a beteget“. (IX. 30.) — Említést találunk chronikus gyomorhurutból kifejlődő gyomorrákorról. (V. 136.) — A Gyűjtemény nőgyógyászati iratai a méh- és emlőrákjáról számolnak be. A méh megkeményedése, megnagyobbodása és a szeméremrésen való előtűnése, a lágycmirigyek megnagyobbodásával — mondja „a női természetéről“ szóló könyv írója — a rákosodás megindulását jelzi. (VII. 346.) Míg „a női betegségek“ könyvében az emlőben lévő daganatokról olvassuk, hogy amennyiben ez rákká fejlődik, a beteg cahexiás lesz, étvágytalan, rossz a szájíze, rákos emlőjéből kiinduló erős fájdalmai vannak, a gyengeség érzés és a test sorvadása mindinkább fokozódik, míg azután a beteg zavartsága és gyenge légzése mellett előbb-utóbb beáll

a halál. (VIII. 282.) Más helyen egy oly beteg haláláról számol be orvosírónk, akinek emlőrákja kifekélyesedett és abból véres nedv (*ιχώρ*) folyt. (V. 258.)

A rák *gyógyításáról* — több mint kétezer év múltán sajnos ma is — reménytelenül beszélnek a hippokratesi orvosok. Egyes könyvek szerzői gyógyíthatatlannak, sőt a mélyben lévő rákot egyenesen úgy tüntetik fel, hogy jobb azt nem is kezelni, mert a betegek így tovább élnek, mintha kezelték volna őket. (V. 460.)

Érdekesek és bámulatunkat váltják ki a rák *okairól* szóló felfogások. Ráismerünk ugyanis ezen hippokratesi kijelentésekben: az emlődaganatai, a méh betegsége, a gyomor chronikus bántalmai stb. rákba mehetnek át — a modern orvostudománynak újabban ismét a tartós ingerhatásokra fordított azon figyelmére, mint amelyekkel kapcsolatban a rák kifejlődését gyakrabban szokták látni. Sőt világosan nyilvánul meg ez a nézet a már idézett „kórjóslatok“ írójánál, aki a rákdaganatokat tárgyalva azt mondja, hogy „akinek a nyelv oldalsó részén hosszantartó sebes daganatja van, meg kell vizsgálni, hogy ezen az oldalon nincs-e hegyes fog“. (IX. 30.)

A karkinosról megjegyzem még, hogy a latin átvételéből a *cancerből* lett a francia nyelven át, a *sanker, fekély* terminus.

Bubo a mai terminológiában általában a nyirokmirigyek gyulladása (lymphadenitis), főképp azonban az ulcus venereum kapcsán kifejlődő s így elsősorban a lágyék és combmirigyek gyulladására (dob-ra) használva. Ezen mostani használatában találkozunk a bubóval HIPPOKRATESnél is (*βουβών, βουβωνεΐσαι* = bubosodik); azzal a különbséggel, hogy egyéb jelentése is volt. Könyvünk alapján a bubo jelentette: 1. a *lágycékját* (V. 206., V. 692), 2. a *lágycékmirigyeket* és *egyéb mirigyeket* (V. 618., VII. 346.), 3. *minden nyirokmirigygyulladást* (pl. „ha a sebek elgenyisednek, akkor ezen helyről továbbhaladó erek gyulladásba jönnek, (ma bubonulus), amikhez azután az inguinális, — illetőleg a hónalj mirigyek bubója (gyulladása) társul.“ [VII. 576.]), 4. *csomós elváltozásokat* (V. 182.), *gyengyülemeket* (abscessus) (V. 278.) és *duzzanatokat*. (V. 96.)

A *choiras* terminust (*χοιράς* = disznószerű) a mai orvosi nomenclatura már csak a latin nyelvben ismeri (*scrofulus; scrofa* = disznó). A régi görögöknél a choiras szó, mint köz-

napi szó, költői analogiákban is gyakran előfordult, így hívták pl. a tengerből kiálló sziklákat, mint amelyek a disznóháthoz hasonlóak. Orvosi műszóként használva pedig nemcsak szó szerinti fordításával, de az alatta értett elváltozás klinikai megjelenésével is megegyezik a mai scrofulával. Hogy scrofulodermáról, scrofulás mirigyekről van szó, a leírások egyöntetűségéből megállapítható. A nyaki nyirokcsomók gyulladásáról tudjuk, hogy gümős alapon annyira megnöhetnek, hogy a nyakat egészen megvastagíthatják, amit a hippokratikusok azután úgy fejeztek ki, hogy *φύμα χοιρώδες*-e, disznószerű daganatja van a betegnek, vagyis a disznóháthoz hasonlóan emelkednek ki a megnagyobbodott gyulladásos mirigycsomók vagy a disznónyakhoz hasonló a megvastagodott nyak. A leírások a fiatalkor betegségeként tárgyalják a choirst; a „kosi prognosisek“ könyvében olvassuk, hogy 14 éves kortól 42 évig látni, azontúl nem, kivéve, ha az illetőnek már előzőleg megvolt. (V. 700.) A nyaki choirasok gyulladásba jöhetnek, kifeléelyesedhetnek s így sipolyok és nehezen gyógyuló sebek keletkezhetnek (V. 668. és a „mirigyekről“ szóló könyv). — Ezen és egyéb choiras név alatt előforduló leírások egyben arra is bizonyítékul szolgálnak, hogy a tuberculoticus bántalmak már az ókorban a gyakoribb betegségek közé tartoztak.

A *κονδύλωμα* a modern dermatológiában mint *condyloma acuminatum* egy jól jellegzett sui generis betegséget, mint *latum* pedig egy szintén jól jellegzett megbetegedés bizonyos bőrtünetét jelenti. — HIPPOKRATESNél a condyloma, amely csomót (*nodus*-t) jelentett, főképp az *aranyeres csomókra* használatos terminus volt. A *vérző aranyeres csomót* pedig *αιμορροΐδες*-nek vagy *αιμαίτις κονδυλώδης*-nek mondták. Az erről szóló leírásokból, amelyekről egy külön irat értekezik, megtudjuk azt is, hogy a hippokratészi korban ismeretes volt a végbéltükrő (*κατοπτήρ*). Figyelmeztet ugyanis orvosírónk arra, hogy a végbéltükrő vizsgálattal a tükrő kinyitásakor az aranyér elsímul és így eltűnik, míg annak összecukásakor ismét előjön. Az aranyeres csomók eltávolítása leszakítással és égetéssel történt. (VI. 440.)

Az *égetés* (*καίειν* = égetni) a már említett köpölyözés és érvágás mellett a gyakoribb, de nem a szerencsés műtétek

közé tartozott. Boldog-boldogtalant, a legkülönbözőbb betegséggel: tüdőgyulladással, empyemával, phlegmonéval stb. égettek, hogy ily módon a gyulladásos terméket „a beteg kiszáritásával“ csökkentsék. Megokolt és amennyiben fertőzés nem történt eredményes is lehetett azonban az aranyeres csomók és a szemhéjon lévő granulatiók leégetése. — Az égetésről a legszemléltetőbb képet a „látás“ könyvének egy leírása adja: A patientst kinyújtott lábakkal, karjaival zsámolyra támaszkodva egy assistens tartja lefogva. A hátat égetve az orvos előbb tájékozódás végett az ereket kirajzolja. Az égetés vastag vasszerszámmal. (*καυτήρ* vagy *καυτήριον*) történik oly módon, hogy az csak fokozatosan lesz melegítve és amidőn már izzásba jött, úgy az égetés olajba mártott spongyán keresztül folytatódik tovább. A leírás azután megemlíti, hogy az égett helyen gyulladás keletkezik, ez azonban elmúlik, az égési pörk leesik és a gyógyulás heggel történik. (IX. 154.)

A bőrnek *tetoválás* céljából való égetése, amely megvan egyes vad népeknél manapság is, az ókorban a skytháknál volt szokásos. Hogy ezen égetés aesthetikai okokból v. más eredetű népszokás alapján történt-e, kérdéses. Jellemző azonban a hippokratesi gondolkozásra, hogy már a saját korában meg nem magyarázható ezen szokásra is ráerőszakolta nedv-elméletes feltevéseit. E szerint a nomád életet élő skythák azért égetik a vállukat, karjukat, mellüket és egyéb testhelyeiket, mert nedves, petyhüdt constitúciójuk folytán gyengék, erőtlenek. Ha azonban az égetés kiszáritja a testet, erősebbé, ellenállóbbá lesznek. (II. 98.)

Találunk leírásokat *nem művi* beavatkozás útján létrejött égésekről (*πυρίκανοτον*-okról) is. Ezzel kapcsolatban olvasunk égési erythemákról, phlyktainákról és elszenesedett pörkös részekről. Utóbbiakat *εσχάρα*-nak nevezték, amely terminusnak ezen értelemben való használata mai nap is megvan.

Fagyással csak egy helyen találkozunk: *χιμετλον*-nak fagydaganaťnak mondva az író a lábon lévő elváltozást. Gyógyítása a láb meleg tartásával és scarificatióval történt. (V. 238.)

*

Mielőtt azon elváltozásokat tárgyalnám, amelyek a *hajra és szőrzetre* (*ῥοῦξ*) vonatkoznak, egy embryologiai irat-

nak egyik fejezetét szándéksom röviden ismertetni (VII. 506.), mely a haj és szőrzet termeléséről bölcseledig. Naiv „mesék” ezek, nem érdektelen azonban annak megvilágítására, hogy milyen feleleteket kapunk akkor, amidőn a hippokratesi orvostudomány legáltalánosabb ismeretét képviselő nedvelmélet szolgál minden végső ok magyarázatára.

A haj és szőrzet a test nedveiből táplálkozik, — kezdi fejtegetését a görög orvos, — nedvek főképp azon testhelyekre jutnak nagyobb mennyiségben, ahol a bőr lazán függ össze az alatta lévő részekkel. Ezért látjuk tehát már gyerekkorban erősebb növést a hajnak, mert a fejbőr a koponyával lazán függ össze. — A pubertas korában egyéb helyeken is megindul a szőrzet fokozott termelése. Itt tehát az előbbi magyarázatot a nemi étellel összefüggésbe kell hozni, ami a hippokratesi orvosnak sikerült is, könnyen megadja erre is a feleletet. A nemileg éretteknél felveszi, hogy mivel azoknak ereiben ondó- és petemag kering, az ereknek meg kell nagyobbodniok. Nagyobb erekben több nedv kering, amely azután eljutva az alapjukhoz lazán tapadó bőrrészekhez, a hónalj, nemi részek stb. szőrtermelését indítják meg. Hogy azután miért erősebb a férfi szőrzete, miért nő annak szakálla, bajusza, röviden erre is megkapjuk a feleletet: a férfi ereiben ondómag, a nő ereiben petemag kering, coitus közben tehát más bennük a nedvkeringés is. Orvosírónk ezen határozottsággal megállapított nézeteinek bizonyítását példákkal is igyekszik alátámasztani. Hogy nedv szükséges, látjuk pl. abból, ha a bőrön égetünk és heg keletkezik, ott nem nő szőr, mert a heg nem tartalmaz nedvességet; vagy pl. a gyerekkorban castráltaknak azért nem nő szakálluk és bajuszuk, mert ereiben nem kering ondómag, az erek tehát nem is nagyobbodnak meg. — Folytatólagosan fejtegetéseket találunk még a kopaszságról, amely a nedv felmelegedése által jön létre és amely elégeti a haját. Eunuchoknál, akiknek nincsenek nemi izgalmaik, a nedv nem bír felmelegedni, kopaszokat azért nem látunk közöttük. — A haj és szőrzet színénél is a nedveknek tulajdonítottak szerepet. Aszerint ugyanis, hogy a nedvekből milyen anyag válik ki és rakódik le az epidermisben, lesz egyeseknek fekete, szőke, fehér stb. színű hajuk és szőrzetük.

Ezen elméletek bármennyire lehetetlenül hangzanak a

mai tudomány szögéből nézve, elfogulatlanul ítélkezve a hipokratési kor azon törekvéseinek, szellemi erő kifejtéseinek érdemeit látjuk benne saját múltjával szemben, amellyel mindent megismerni, mindennek végső okát kutatni igyekeztek. És ha ezen megállapítások később üres feltevéseknek bizonyultak is, a tévedéseket csak az orvostudomány évezredek fejlődése tudta kiküszöbölni.

Nézzük már most, hogy a Corpus egyéb helyein miket olvasunk a haj és szőrzetre vonatkozólag. — A görög orvosnak a beteg vizsgálatánál annyira kiterjedt mindenre a figyelme, hogy még a haj és szőrzet színe, dússága, göndör v. síma volta is számításba jött a diagnosis, különösen pedig a prognosis felállításánál. Mindenkép rossz prognosishoz tartották az erős hajhullást vagy a kopaszságot. A haj és szőrzet kihullásában nyilvánuló kórfolyamatokra több terminusuk volt. Ezek közül: a *φαλακρότης* elnevezés *phalakrosisként* már nem igen használatos a kopaszságra; a *μαδαρότης*, mint *madarosis*, manapság a pillaszőrhiányt jelzi; míg az *ἀλώπεκες alopecia*-ként megmaradt az eredeti fogalmat jelző értelemben. (*ἀλώπηξ* = róka. A hasonlat nyilván a róka vedléséről lett véve.) Gyakran olvasunk lázzal, deliriummal járó betegségek után keletkező kopaszságról. Egyik irat az idősebb korúaknál látható kopaszságot mint öregkori tünetet tünteti fel, amely együtt jár a szellemi működés csökkenésével. (V. 292.) — Bőrelváltozással kapcsolatosan keletkező hajpusztulásról egy helyen olvasunk csak, ahol a rosszindulatúnak feltüntetett betegség fekélyképződések mellett a hajas fejbőr széli részén okozott kopasz területeket. (IV. 564.)

Az epidemiák VI. könyvében a *hypertrichosis acquisitanak* két ritkábban előforduló esete van leírva (V. 356.):

Az abderai PHAETUSA-nak, két gyerek anyjának elmaradt a havivérzése. Később a testen mindenütt a szőrzet erős fejlődésnek indult, az asszonynak szakálla nőtt, férfias külsőt kapott, hangja mélyebb lett. Görög orvosai jól látták, hogy ez a férfias válás a havivérzés elmaradásával van összefüggésben, therapiájuk tehát odairányult, hogy a vérzést újból megindíthassák. Ez azonban nem sikerült. — Hasonló esetet olvasunk NANNORÓL, GORGIPPOS feleségéről, akinél szintén az orvosok mindent megpróbáltak, hasztalan volt azonban

minden, ő sem kapta vissza sem a vérzést, se a nőiességét. — Ez a két eset élenken bizonyítja, hogy már az ókorban is mennyire helyesen tudtak következtetni, midőn pl. ezen esetben a szerzett hypertrichosist a genitalis functiókkal hozták összefüggésbe. És ha nem is bírtak tenni ellene semmit, ilyen esetekben manapság még mi is tehetetlenek vagyunk.

A nőgyógyászati iratok közt *τριχίασις* néven az emlőnek betegségéről van említés téve. (VIII. 366.) A név alapján az emlő szőrösségére gondolnánk, minthogy azonban a könyv orvosírója ezen *trichiasis* betegségnél az emlő genyedéséről is beszél és incisiót ajánl ellene, emlőgyulladásra kell felvennünk. GALENOS a *trichiasist* a szempillák gyulladással bántalmaira használta. Ma ezen elnevezés alatt a pillaszőrök befelé, a szemteke felé fordulását értjük.

A *köröm* (*ὄνυξ*) görbüléseiről, töredezettségéről stb. beszéltek a hippokratesi korban, terminusok azonban ezen elváltozásokra nem voltak, a *leprás körmöt* (*ὄνυξ λεπρός*-t) kivéve. — A köröm széli részének, az u. n. körömágnak gyulladását már a Corpusban *παρωνυχία* néven találjuk.

*

Pár szóval megemlítem még, hogy a hippokratesi kor orvosai *kosmetikával* is foglalkoztak. Ezt természetesnek is találhatjuk, midőn tudjuk, hogy a régi görögök mennyire sokat adtak a külsőre, a szépre, mennyire súlyt fektettek a test tisztán tartására, ápolására. Erről azon ókorban fennmaradt leírások is tanuskodnak, amelyek a nagy számmal látogatott közfürdőkről számolnak be, ahol a görögök megtisztálkodva, szagos kenőcsökkel kenték be testüket és hajukat. A tisztálkodást, jól öltözöttséget és szagos kenőcsök használatát „az orvosról“ szóló könyv egyenesen megköveteli az orvosoktól. — Kosmetikával foglalkozó részeket különösen a nőgyógyászati iratok tartalmazzák. A „női bajok“ könyveiben egész sereg kenőcsöt találunk, amelyek az arcot széppé, üdévé, „fehérfényűvé“ teszik, a *ráncozat* (*οὐτίς*) elsímítják, a *lentigokat* (*φακός*¹⁰) = lencse), *epheliseket* eltüntetik. (VIII. 370.) — Szintén

¹⁰) A *φακός* szót az orvostudomány ma már kizárólagosan csak a szemlencsére alkalmazva használja (*phakitis, aphakia* stb.).

„a női bajok“ könyvei foglalkoznak a szőr eltávolításával, amelyek *epilatioval*, a szőrszálak egyenkénti kitépdesésével vagy *kenőcsökkel* történt. Depilatoriumukat a bőrbe dörzsölték, amire a bőr felületes rétegének lehámlásával eltávolodtak a szőrszálak is és szép friss bőr maradt vissza. (VIII. 230.) *Hajhullások* ellen viszont növényi anyagokból és borból előállított hajnövesztőszerek voltak. — Bőrbetegségekre használt gyógyszereknél tekintetbe vették az alkalmazásnak nem kellemes tulajdonságait is. Így pl. az ecetről, amit számos bőrbetegség ellen jónak tartottak, azt olvassuk, hogy rossz szaga miatt nőknél nem igen alkalmazható. (VI. 118.) — Gondot fordítottak a kezelésnek *aesthetikai* részére is. Fekélyekre voltak olyan kenőcsek, amelyek szép heget hoznak létre. — Az „izületek“ könyvének írója pedig azokat az orvosokat ostorozza, akik csak azt nézik, hogy szép legyen a kötés, de arra már nem gondolnak, hogy a beütött orrot helyrehozzák. Hosszasan fejtegeti, hogy miképpen kell sondával a behorpadt orrot ismét kiegyenesíteni, miképpen kell ilyen esetekben a kötést feltenni. Egy esetét felhossa, ahol, mivel más nem volt kéznél, juhtüdőt dugott az orrba s ily módon igyekezett kosmetikailag is szép gyógyulást létrehozni. (IV. 158.-tól.)

*

Végigmentünk az egész „hippokratesi“ dermatológián. Nézzük rövid összefoglalásként, hogy milyenek is ismertük meg ezt a dermatológiát, annak *terminusait*, *orvosi gondolkodását*, *theoriáit* és *elveit*, amelyek évezredek keresztül befolyásolták a mindenkori dermatológiát és amely a modern dermatologia kialakulásának forrását képezte. — A megismert *terminusok* szinte kivétel nélkül megmaradtak; sőt feltehetjük, hogy egyéb mai nap használt orvosi műszók is „hippokratesi“ eredetűek és ez csak az elveszett iratok folytán nem állapítható meg. Mert, hogy több irat volt, azt a meglévőknek azon nagyszámú utalásai tüntetik fel, amelyeket a Gyűjteményben ma már hiába keresünk. — A hipp. terminologia a köznapi nyelvből vett szavakból és hasonlatokból tevődött össze (*moszat*, *parázs*, *méhviasz*, *legelés*, *marás*, *disznószerű* és hasonló más szavakból) és még nem nagyon volt meg a tendencia a szigorú orvosi terminologia megalkotására. Orvosi műszavai-

kat indifferenciáltan alkalmazták a külső kép, klinikai megjelenés alapján. Ez az indifferenciáltság azonban nem volt oly fokú, hogy például egy mai népies orvosi terminológiához hasonlíthatnánk. A Kr. e. 5. század orvostudománya a maga korában magas színvonalon állott, orvosai éles megfigyeléseikkel rendszeresebben, sőt jellegzetesebb bőrbetegségeknél speciálisan használták terminusaikat. És, hogy mégis indifferenciált terminológiáról beszélünk, ezt csak a mai differenciáltabb, de még mindig nem kellőképp differenciált terminologia összehasonlításában tesszük. — A terminusok alatt értett fogalmak azután az idők folyamán többszöri átalakuláson, módosulásokon mentek át. Pár közülük részben már az ókor vagy a későbbi idők nomenclaturájából vészett ki (*aitholix, ekregma, apostasis, choiras* stb.); a nagy számmal megmaradtak közül pedig láttuk, hogy: egyeseket ma is ugyanolyan értelemben használunk (*eschara, ekchymosis, ephelis, gangraina, paronychia* stb.), másoknak a mai hasonló fogalmak jelzése mellett egyéb jelentésük is volt (*pomphos, phagedaina, bubo, sphakelos* stb.), sőt teljesen differenciálatlan orvosi szavakat is találunk (*phyma, oidema* stb.) Vannak továbbá terminusok, amiket ma már a Corpus alapján meghatározni nem lehet (*leuke, ekthyma* stb.), vagy ha sikerül is ez, annak ókori és mai jelentése között összefüggést hiába keresünk (*lepra, lopus, leichen, herpes* stb. Nem is szólva az *achor*-ról, mely az ókorban bőrbetegséget jelentett, míg a modern tudományban e név alapjául szolgál egy bőrbetegséget okozó gomba elnevezésének. A *pemphigodes*ről pedig kérdéses, hogy egyáltalán bőrelváltozásról van-e szó).¹¹⁾

A terminusokkal kapcsolatban megismert *theoriák* és az ezekre alapított *elveik*, noha a dermatológiai vonatkozású he-

¹¹⁾ A hippokratesi terminusok *commentálása* már a Kr. e. 3. század elején megkezdődött. A köv. századok folyamán mind többen foglalkoznak ezzel, egész sereg commentátort látunk, akik a terminusok magyarázgatásával hatalmas szótáriródmalmot teremtettek meg. A terminusoknak ezek alapján való meghatározása csak külön tanulmány tárgyaként volna lehetséges. Hiszen azonban, hogy pusztán a „hippokratesi“ iratok alapján, a mai kor tudásával, minden commentátori befolyástól mentesen — ha ugyan az egyes terminusokra feleletet nem is kapunk — sokkal biztosabban állapíthatjuk meg azon terminusokat, amelyekről leírást kapunk és sokkal hívebben rekonstruálható a Gyűjtemény dermatológiája.

lyek a Gyűjteménynek csak minimális részét képezik, elégségesek arra, hogy bepillantást nyerjünk a régi görögök orvosi gondolkodásába. — A „nedvek“ könyvében olvastuk, hogy a bőrre alkalmazott gyógyszereknek a belső szervekre is van hatásuk és ellenkezőleg, a belsőleg adott gyógyszerek nem indifferensek a bőrre sem. Ezen felfogásnak hasonló megnyilatkozásaival gyakran találkozunk az iratokban és alkalmazása ez azon nézetüknek, mely szerint már az ókor orvosai a testet szervezetnek, *organismusnak* tartották. A test legkisebb részecskéje is ugyanazon alapelemekből áll, amelyek elsősorban a nedvek által vannak feltételezve, ezek keringenek a szervezetben, ezek tartják fenn az összeköttetést a test minden egyes része között. Nincsen tehát olyan betegség, amely kihatással ne lehetne az egész szervezetre; a bőrnek legkisebb sérülése is általános betegséget okozhat vagy a bőrelváltozás már is valami belső bajnak külsőleg megnyilvánuló symptomája. — Az organikus felfogás vezetett továbbá azon *metastasisos tanhoz*, amely felvette, hogy a testben megromlott nedvek keringés útján tovább jutnak, s így a betegség egyik szervből a másikba vándorolhat. A bőrbetegségeket is többnyire úgy fogták fel, hogy az a megromlott nedveknek a bőrön való kijutása. Azonban a *metastasisos tan*nak oly felfogása, amely az orvostudományban a múlt század közepéig megvolt és a nép között manapság is megtalálható, hogy t. i. a bőrelváltozások spontán, de különösen kezelés következtében visszaütődnek a belső szervekre s ily módon a bőrelváltozásokat kezelni nemcsak, hogy nem ajánlatos, de nem is szabad, — noha sokan ezen felfogást hippokratesi eredetűnek vallják — HIPPOKRATESNél ebben a formában még nem volt meg. *Az iratok megemlítik ugyan, hogy a nedvező bőrbetegségek, mint a romlott nedveknek a bőrre való kijutása hasznos lehet a szervezetre, — kezelésüket azonban nem tiltották meg, sőt egyenesen szükségesnek tartották.*

A bőrbetegségek *aetiológiájában* és további lefolyásában ámbár a nedvek szerepeltek elsősorban, ott ahol nyilvánvaló okot fel tudtak venni, tudásuk a mainak megfelelő volt. A modern tudomány rendszeresítésével szólva, exogen okokként ők is felvették pl. az *erőművi* ártalmakat, mint amilyenek: a helytelenül alkalmazott kötéseknél a bőrelhalások és oede-

mák, intensivebb traumáknál a bőrvérzések (ekchymosis-ok), odvas, hegyes fog mellett fekélyesedése a nyelvnek; *fizikai* ártalmakként észlelték: a naptól az epheliseket, a hőtől az erythemákat és égési sebeket, hidegtől a fagyásokat stb. — Nem ismerték azonban, amint nem is ismerhették a betegségeknek *fertőző* okait. A „levegőről“ szóló könyv szerzője ugyan az epidemiásan jelentkező betegségeket a levegő *miasmáinak* (μίασμα) tulajdonítja és levegőváltozást ajánl ellene, de a betegségnek a beteg általi továbbviteléről, a miasmának contagiosus voltáról nem beszél. Az egy helyt és egy időben látott hasonló betegségeket — (amint ezt számos bőrbántalommal kapcsolatban olvastuk) — elsősorban a geographiai és klimatikus viszonyoknak tulajdonították. Hogy ezen viszonyok is bizonyos mértékig befolyással vannak a betegségekre, az kétségtelen, amennyiben a fertőzést okozó paraziták v. azoknak közvetítői csupán bizonyos éghajlat alatt találják meg kedvező életfeltételeiket. HIPPOKRATESNél azonban a környezet betegségkeltő hatása hatalmas elméletté az u. n. *hippokratesi milieu-elméletté* szélesedett ki. A görög orvosoknak a környezet minden sajátágaira kiterjedt a figyelmük; főszerepet tulajdonítottak az évszakoknak a csillagképekkel és napállásváltkozásaival kapcsolatban, tekintetbe vették a szeleket, a hideg és meleg levegőt, az ivóvizet, a város fekvését, annak növénydús, vízbő vagy kopár, száraz voltát és úgyyszólván semmisen maradt figyelmen kívül a természet tüneményei közül annak megállapításánál, hogy helyenkint mifajta és milyen lefolyású betegségek keletkeznek. — A környezet befolyása mellett azonban az egyén életkora is szerepet játszott úgy a betegségek keletkezésében, mint prognózisában, mert a betegségeket az emberi fejlődéshez hasonlítva szintén a *fejlődés* törvényének vetették alá. A betegségek nem egyszerre, hanem a természet megváltozásának lassú felhalmozódásából keletkeznek, amely azután az életkorok szerint más és másképen nyilvánul meg. Újszülötteknél aphtákat, fiatal korban scrofulás daganatokat látunk, az időskor a carcinomára hajlmos stb. — A betegségek fejlődéséből következik, hogy azok veleszületettek is lehetnek s így „a kosi prognosisek“ könyvében szerzett leuke-n kívül congenitalis leuke-ről (λευκη συγγενής-ről) is olvastunk.

A hippokratesi orvosi gondolkozásnak megfelelően a

therapia is a természet szerint történt. A természet nemcsak okozza a betegségeket, de azt meg is gyógyítja. Az orvosnak a természet gyógyító erejét csak támogatnia, irányítania kell. Kezelésük tehát nem csodatettekből, ráolvasásokból állott, hanem amint a bőrbetegségekre vonatkozólag megismertük, helyileg alkalmaztak gyógyszereket, fürösztöttek, védő kötésekkel látták el a fekélyes bántalmakat, purgáltak, sőt itt-ott sebészi eljárásokat is igénybe vettek.

A hippokratesi Corpusban előforduló dermatologiai terminusok jegyzéke :

- αἰδολιξ* 16
ἀκροχορδών 32
ἀλφός 8
ἀλώπεκες 38
ἀνάσταις 32
ἄνδραξ 16, 27
ἀπόσταις 14
ἀπόστημα πυῶδες 14
ἀπόσυρμα 12
ἄφθα 18
ἄχῶρ 12
βουβών 34
γάγγραινα, γαγγραινώδες 28
δέρμα 6
δοδιήν 17
ἐκδυμα 17
ἐκρηγμα 10
ἐκτριμμα 10, 12
ἐκχύμωσις v. ἐκχύμωμα 26
ἐλκος 20
 — *ἐρησιτίον* 21
 — *ἐσθιόμενον* 21
 — *νεκροκλασμένον* 21
 — *νεμόμενον* 21
 — *πυρίκανστον* 24
 — *συριγγῶδες* 21
 — *ὑπερσαρκῶν* 21
 — *σπουλον* 21
 — *φαγεδαίνουμένον* 21
ἐλκωσις 20, 21
ἐλκυτόριον 22
ἐξάνθημα v. ἐξάνθισμα 10
ἐξέρευθρος 8
ἐπαρμα 32
ἐπιδερμίς 6
ἐπιωνκίς 17
ἔρευθος 8
ἔρηγς 18
 — *ἐσθιόμενος* 19
ἐρηυστικόν 19
ἐρύδημα 8
ἐρυσίτιελος 27
ἐφηλίς 8, 39
ἐσχάρα 36
θηρίον 24
θριξ 36
θύμιον 17
θύμος 17
ἴονθος 13
καρκίνος v. καρκίνωμα 32
 — *ἀκρόπαθος* 33
 — *κρυπτός* 33
κηρίον 12, 13
κοινδύλωμα 35
λειχήν 13
λεπίς, λέπιον 11
λέπρα 10
λεύκη 8
λοπός 10, 11
μαδαρότης 38
μέλας v. μελασμός 8, 29
μελικηρίς 12, 13
μυρμήγια 16
νομή 19
ὄγκος 32
οὐλή 24
ὄνηξ 39
 — *λεπρός* 11, 39
οἶδημα 30
 — *ὕδατῶδες* 31

παρωνυχία 39
 πελίδς 8
 πελιή νύσος 8
 πεμφριγῶδες 15
 πίτυρον 12
 πόμφος v. πόλφος 15
 πυρίκαιστον 36
 ρικνώδες 7
 σκίρρος 33
 σῆριγξ 22
 σῆκον 13
 σύρμα 12
 σφάκελος v. σφακελισμός 28
 τέρμινθος 17
 τριχιάσις 39
 ὑπόπυρρος 8
 ὑποψωρώδης 10
 φαγέδαινα 19

φλεγμονή v. φλέρμανσις
 (φλεγμασία) 26
 φλύκταινα, φλυκταινίς,
 φλυκταινίδιον,
 φλυκτίς,
 φλυζάκιον,
 φύγεθλον, φλύγεθλον 14
 φῶμα 29
 — χοιρῶδες 29, 35
 φυματίον 29
 φακός 39
 φαλακροῦτης 38
 φῶς 8
 χίμετλον 36
 χοιράς 34
 χροϊή 6
 χρῶμα 6
 ψῶρα 10

Die Dermatologie des hippokrateischen Corpus.

Die aus dem Altertume hinterbliebenen medizinischen und sophistischen Schriften, welche unter dem gemeinsamen Namen des im V. Jahrhunderte v. Ch. lebenden Grossmeisters von Kos: *Hippokrates* gesammelt wurden, waren für die Entwicklung der medizinischen Wissenschaft von grundlegender Bedeutung. Die hippokrateische ärztliche Wissenschaft hatte namentlich nicht nur Jahrtausende lang das medizinische Wissen der Gesamtmenschheit beeinflusst, sondern auch die moderne Heilkunst gestaltete sich nicht unabhängig von ihr. Unser Zeitalter würdigt Hippokrates in seiner historischen Grösse, denn ausser den philologischen und kulturhistorischen Bearbeitungen werden über sein Werk von den verschiedensten ärztlichen Fachgesichtspunkten aus mit gehöriger Detaillierung Berichte publiziert. Dennoch erschien bis jetzt über seine Dermatologie keinerlei zusammenfassende Nachricht. Die mit der Geschichte der Medizin sich Beschäftigenden erledigen diesen Teil der hippokrateischen ärztlichen Wissenschaft zumeist damit, dass die Identifizierung der zahlreichen griech. dermatologischen Fachausdrücke und die auf heutigen Kenntnissen beruhende Bestimmung der einzelnen Termini ohnehin unmöglich sei. Die Aufgabe wird besonders dadurch erschwert, dass die Ärzte des Altertums bei ihren primitiven medizinischen Kenntnissen nicht sowohl auf Grund des pathologischen Wissens, sondern der in ihren Veränderungen nicht zahlreichen klinischen Erscheinungen ihre zahlreichen Fachausdrücke anwendeten. Doch wenn auch in einzelnen Fällen die unter den griech. Termini's begriffenen Hautkrankheiten nicht feststellbar sind, erhalten wir in den meisten Fällen aus der Etymologie der Benennungen und aus den in den Schriften auffindbaren, wohl wortkarg gehaltenen Beschreibungen nicht nur vermutlich, sondern auch sicher zuverlässige Antworten. Mit meiner Arbeit, die ein zusammenfassendes Bild der hippokra-

teischen Dermatologie bieten will, trachtete ich in erster Reihe festzustellen, was die Medizin der Zeit des Hippokrates und was die unserer Zeit unter den einzelnen Benennungen versteht.

In der hippokrateischen Sammlung, obwohl hier die Darlegung der medizinischen Wissenschaft schon spezialisiert erscheint, ist die gesonderte Behandlung der Hautkrankheiten noch nicht vollzogen. Die Ursache hievon ist, dass schon die Ärzte des Altertums einen grossen Teil der Hautkrankheiten nicht als lediglich nur lokale Erkrankungen ansahen, sondern dieselben für eine Aeusserungsart der inneren Krankheiten hielten. Namentlich erklärten sie ihre diesbezügliche Auffassung mit ihrer, ihre Pathologie gleichsam souverain vertretenden Humoraltheorie, wonach die Hautkrankheiten nichts anderes wären, als eine auf der Haut stattfindende Ausscheidung der Säfte des Körpers, beziehungsweise der durch ihre Vermischung entstehenden schädlichen Stoffe. In diesem Zeitalter werden daher die Hautkrankheiten in erster Reihe in den Schriften für innere Medizin, speziell die mit Geschwüren verbundenen Leiden hauptsächlich in den chirurgischen, ihre Kosmetik aber (Gesichtspflege, Haarentfernung) sehr treffend in ihren gynaekologischen Schriften behandelt.

In ihrer dermatologischen Terminologie finden wir mehr als 70 Hautkrankheiten bezeichnende Benennungen, welche fast ohne Ausnahme für die heutige Wissenschaft verblieben sind, die meisten natürlich nicht in dem, den ursprünglichen Begriff bezeichnendem Sinne, ja einzelne Worte selbst nicht einmal in der ursprünglichen Form des Wortes, sondern einzelne in lateinischer Übernahme, andere als Grundwörter neuer Benennungen. Aus der Reihe der nicht mehr bekannten Termini führe ich hier an:

Die *Apostasis*, (Scheidung), für die es charakteristisch ist, dass die gesamte hippokrateische Humoraltheorie unter den Begriff dieses Wortes gezwängt ist. Alles, wofür sie annahmen, dass es aus dem Körper als krankhafter Stoff ausgescheiden wird, (Exsudate, krankhafte Aufschichtungen der Haut etc.) bezeichneten sie als *apostasis* (*ἀπόστημα πῶδες* = eiterige *Apostasis*, Geschwür, Abscess).

Die *choiras* (schweineartig) kennt die heutige medizinische Nomenklatur ebenfalls nur in der lateinischen Sprache

(scrofulus, scrofa, = Schwein). So wurde die Entzündung der Halsdrüsen benannt, die auf tuberkulösem Grunde den Hals derart zu verdicken vermag, dass er einem Schweinenacken ähnlich wird.

Aus der Reihe der erhaltenen hippokrateischen Benennungen werden einige auch heute noch im Sinne des ursprünglichen Begriffes gebraucht. So:

Eschara, Brandstelle, Verschorfung,

Paronychia, Entzündung des Nagelbettes,

Ephelis (aus *ἐκ* und *ἥλιος*) was durch die Einwirkung der Sonne hervortritt, Sommersprossen,

Gangraina, Brand.

Die *Ekchymosis* bedeutet zwar im allgemeinem Sinne auch die Saftentziehung (Austrocknung von Wunden, Blutabsaugung), wie dies der ursprünglichen Bedeutung denn auch entspricht (von *ἐκ-χυμός* = Beraubung von Feuchtigkeit); doch war es in erster Reihe eine für die Blutung der Haut und die subcutane Blutung, den Blutaustritt gebräuchliche Benennung.

Bei einzelnen ärztlichen Ausdrücken lernen wir deren ganze Geschichte kennen. So z. B.:

Der *lupus*, den wir heute als Hautwolf kennen, kommt schon bei Hippokrates als das Wort: *lopos* vor. Aus dem Zeitworte *lepein* = abschälen, häuten, stammt das Wort *lopos*, im allgemeinen verstand man daher eine mit Losschälung einhergehende Hautkrankheit darunter, und somit hat es mit dem Worte: *Wolf* nichts zu schaffen. Die auch heutigen Tages als Hautwolf bekannte Benennung ist daher nichts anderes, als eine Jahrtausende lang währende unrichtige Einwurzelung der Volksetymologie.

Die gleichfalls von dem Zeitworte *lepein* stammende *lepra* bedeutete desgleichen ein mit Losschälung der Haut einhergehendes (hauptsächlich ekzematisches) Halsleiden; die *lepis* und *lepion* bedeuten hingegen verschiedene Häutungsformen.

Die *Phlegmone* und *Phlegmasia* = Entzündung; — diese Benennungen stammen noch aus der vorhippokrateischen Zeit aus dem Worte *phlegma*, als das Phlegma von den in der Humoraltheorie eine Rolle spielenden Säften den entzündlichen, den „brennenden“ Saft bedeutete (*φλέγειν* = brennen). (Bei Hip-

pokrates nämlich verstand man unter *phlegma* schon den kalten, schleimigen Saft.) Offenbar mit der Begründung, dass das mit acuten Erkrankungen einhergehende brennende Gefühl und die locale oder allgemeine Wärme das Phlegma als brennender Saft verursacht, benannte man schon an sich den entzündlichen Vorgang selbst als *phlegmone* oder *phlegmasia*.

Von den heute schon als ganz andere Begriffe geläufigen Benennungen bedeuteten: *herpes* (ἕρπειν = serpere) sich verbreitende Geschwüre (ἕρπης ἐσθιδόμενος = fressendes Geschwür), *lichen* (λείχην = Meeressalge) impetigöse und ekzematöse Beschwerden, *psora* (ψάω = kratze, schabe) mit Jucken und Kratzspuren einhergehende chronische Entzündungen. Der Terminus *achor* (Grind, schorfige, grindige Wucherung): im hippokratischen Zeitalter eine für Hautkrankheiten gebräuchliche Benennung, dient in der modernen Wissenschaft als Grundlage für die Bezeichnung einer Hautkrankheit erzeugenden Pilzes.

Die hippokratische Terminologie gestaltete sich aus der alltäglichen Sprache entnommenen Worten und Gleichnissen (*kerion* = Bienenwachs, *nomé* Weide od. das Weiden, *phagedaine* = Essen od. Hunger, *karkinos* = Krebs, *pityron* = Schuppen etc.) Ihre ärztlichen Kunstausrücke gebrauchten sie indifferent, auf Grund des äusseren Bildes der klinischen Erscheinung. *Phyma* und *Oidema* z. B. bedeutete die mit der, aus den verschiedensten Gründen entstehenden und sich verschiedenartigst äussernden Umfangsvergrößerung einhergehenden Veränderungen.

Aus den unter den Kunstausrücken beschriebenen Veränderungen lässt sich das Vorkommen einzelner infektiöser Krankheiten im Altertume folgern. Die Kenntniss der tuberkulösen Leidenszustände der Haut erscheint beispielsweise unzweifelhaft sowohl aus den unter dem Namen *choiras* vorkommenden hals-lymphomatösen und scrophulodermatischen Beschreibungen, ferner aus jenen zahlreichen Angaben in den hippokratischen Schriften, wonach man bei Jahre lang währenden Verschwärungen Knochenabsterbungen, Knochenausstossungen und eiternde Fisteln wahrnehmen konnte. Das Vorkommen der Syphilis lässt sich nur vermuten. Doch finden wir an einer Stelle eine der Syphilis ganz ähnliche

Beschreibung. Dieser Aufzeichnung nach entstand die Krankheit epidemisch, viele wurden fieberig, an ihrem Körper brachen kohlenartige Ausschläge (*ἀνθραξ*), an ihren Genitalien Papulen (*φύμα*) und im Munde Aphten hervor. Die Krankheit, die noch mit Halsschmerzen, Heiserkeit, Appetitlosigkeit, starker Abmagerung einherging, hatte bei einigen tödlichen Verlauf. Bei den übrigen, der Syphilis ähnlichen Beschreibungen können jedoch auch andere Krankheiten gemeint sein.

Die Auffassung von den Hautkrankheiten des hippokratischen Zeitalters und überhaupt die ärztliche Denkungsart jener Zeit sehen wir in der Lehre zum Ausdrucke gebracht, welche es ausspricht, dass die auf die Haut angewendeten Heilmittel auch auf die inneren Organe einwirken, und im Gegensatze davon, dass die innerlich gereichten Medikamente auch für die Haut nicht indifferent sind (Buch der *Säfte*). Ähnlichen Äusserungen begegnen wir häufig in den Schriften und dies beweist dass schon die Ärzte des Altertums den Körper für einen Organismus hielten. Schon das kleinste Teilchen des Körpers besteht aus denselben Grundelementen, welche in erster Reihe durch die Säfte bedingt sind, diese circulieren in dem Organismus, diese halten zwischen allen Teilen des Körpers die Verbindung aufrecht. Die organische Auffassung führte ferner zu jener *Metastasislehre*, welche annahm, dass die im Körper verdorbenen Säfte auf dem Wege der Circulation weiter gelangen und so die Krankheit aus einem Organe in das andere wandern kann. Auch von den Hautkrankheiten hatten sie zumeist die Auffassung, dass dieselben ein Heraustreten der verdorbenen Säfte auf der Haut seien. Jene Auffassung der Metastasislehre jedoch, welche in der ärztlichen Wissenschaft bis zur Mitte des vorigen Jahrhunderts im Gange war und unter dem Volke auch heutzutage anzutreffen ist, dass nämlich die Hautveränderungen spontan, doch vornehmlich zufolge der Behandlung sich auf innere Organe zurückschlagen und somit die Behandlung der Hautkrankheiten nicht nur nicht empfehlenswert, sondern auch nicht gestattet sei: diese Auffassung, obwohl ihr viele hippokratischen Ursprung zuerkennen, bestand bei Hippokrates in dieser Form noch nicht. Die Schriften erwähnen wohl, dass die nässenden Hautkrankheiten als das Heraustreten der verdorbenen Säfte

auf die Haut, für den Organismus nützlich sein mag, — ihre Behandlung jedoch verboten sie nicht, sondern erachteten sie für geradezu notwendig.

In der Aetiologie der Hautkrankheiten erkannten sie, wo sie offenbare Ursachen (z. B. mechanische, physische Wirkungen) nicht anzunehmen vermochten, den Säften des Körpers und den geografischen und klimatischen Verhältnissen der Umgebung (hippokr. Milieu-theorie) eine Rolle zu. Auch das Alter des Individuums war nach ihrer Auffassung beim Entstehen der Hautkrankheiten von Einfluss, da sie die Krankheiten auf dem Grunde der menschlichen Entwicklung ebenfalls den Gesetzen der Entwicklung unterordneten. „Bei Neugeborenen erblicken wir Aphten, bei jungen Leuten scrofulöse Geschwülste, das höhere Alter neigt zum Carcinom“.

Im hippokratischen Zeitalter, da die ärztliche Theorie schon auf naturwissenschaftlicher Grundlage aufgebaut war, vollzog sich auch die Therapie nach der Natur. Nicht nur verursacht, sondern auch geheilt wird hier die Krankheit von der Natur. Der Arzt hat die heilende Kraft nur zu unterstützen und zu lenken. Ihre Behandlung bestand daher nicht in Wunderwerken, sondern bei den Hautkrankheiten wendeten sie lokale Heilmittel an, badeten, versahen die geschwürigen Stellen mit schützenden Verbänden, purgierten und bedienten sich auch wohl chirurgischer Verfahren. Bei den chirurgischen Eingriffen spielten Aderlass, Schröpfen und Brennen die Hauptrolle. Bei entzündlichen Prozessen, wenn es sich um grössere Adern handelte (z. B. bei ekzematischen Prozessen der Füsse die Krampfader, varices, κίρσος) liessen sie zur Ader, in sonstigen Fällen aber schröpften sie an der entzündlichen Stelle selbst. Das Brennen gehörte zu den häufigeren, aber weniger glücklichen Operationen. Ohne Wahl brannten sie bei den verschiedensten Krankheiten, bei Lungenentzündungen, Emphysemen, Phlegmonen u. s. w., um auf diese Weise die Exsudation durch Austrocknung des Kranken zu verringern. Begründet jedoch und insofern keine Infektion eintrat auch von Erfolg dürfte das Brennen hämorrhoidaler Knoten (κονδύλωμα oder αιματίτις κονδυλώδης) und der Granulationen an den Augenlidern gewesen sein.

Autoreferat.
